

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ**

**КАФЕДРА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА, ІСТОРІОГРАФІЇ ТА
СПЕЦІАЛЬНИХ ІСТОРИЧНИХ ДИСЦИПЛІН**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

на тему: «**Організація та розвиток архівної справи в Білорусі
(1991 – 2019 рр.)**»

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.0328-а-з
спеціальності: 032 історія та археологія
освітньої програми: історія
Бакумовська Яна Геннадіївна
Керівник: доцент кафедри джерелознавства,
історіографії та спеціальних історичних
дисциплін, доцент, к.і.н.

_____ Ю.О. Ірiogлу

Рецензент: доцент кафедри джерелознавства,
історіографії та спеціальних історичних
дисциплін, доцент к.і.н.

_____ І.В. Савченко

Запоріжжя
2019 рік

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Історичний факультет

Кафедра джерелознавства, історіографії та спеціальних історичних дисциплін

Освітній рівень: магістр

Спеціальність: 032 історія та археологія

Освітня програма: історія

ЗАТВЕРДЖУЮ

**Завідувачка кафедри
джерелознавства, історіографії та
спеціальних історичних дисциплін
Ю.І. Головка**

« _____ » _____ 2019 року

**З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ**

Бакумовській Яні Геннадіївні

1. Тема роботи: Зарубіжна україніка в сучасному архівознавстві, керівник роботи к.і.н., доцент Іріюглу Ю.О., затверджені наказом вищого навчального закладу № 653-с від 6 травня 2019 року.
2. Строк подання студентом роботи: 28 грудня 2019 року.
3. Вихідні дані до роботи: О Национальном архивном фонде и архивах в Республике Беларусь: Закон Республики Беларусь от 06.10.1994 № 3277-ХІІ. URL : http://base2.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=1956. (дата звернення: 20.10.2019); Об информатизации: Закон Республики Беларусь от 06.09.1995 № 3850-ХІІ (по состоянию на 01.11.2007 г.). URL : <http://pravo.levonevsky.org/bazaby/zakon/zakb1127.htm>. (дата звернення: 14.11.2019); Методические рекомендации по применению нормативно-правовых актов в целях обеспечения сохранности электронных документов: Утверждены Председателем Госкомархива от 27.12.2000 / Государственный комитет по архивам и делопроизводству Республики Беларусь. Беларусский научно-исследовательский центр электронной документации. Минск, 2000. 13 с. URL: <https://archives.gov.by/index.php?id=406683>. (дата звернення: 22.10.2019); Воробйова Е. В. Первуй закон Республики Беларусь по архівному делу. Белорусский археографический ежегодник. 2002. Вып. 3. С. 69-74. URL: <https://archives.gov.by/index.php?id=151690>. (дата звернення: 20.10.2019); Гернович Т. Проблема архівної реституції в сучасному національному законодавстві (Порівняльний аналіз національних традицій Білорусі, Росії, України та Польщі). Архіви України. 2006. № 1-6(259). С. 86-93. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ay_2006_1-6%28259%29__6. (дата звернення:

10.10.2019); Микулич Н. Д. Применение ЭЦП в Беларуси / URL : http://www.itsec.ru/articles2/vestnikSNG/primenen_ECP_Belarus. (дата звернення: 21.10.2019)

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): охарактеризувати стан розробки питання та визначити джерельну базу; провести компаративний аналіз архівного законодавства України та Білорусі; розглянути сучасний стан нормативного забезпечення питань реституції в Білорусі; охарактеризувати політику відкритості щодо архівів в Білорусі; висвітлити проблематику електронних документів в архівній справі Білорусі; вивчити білоруський досвід реалізації відділеного доступу до архівних документів.

5. Графічні матеріали: немає.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Вступ	Іріоглу Ю.О., доцент	10.02.2019	10.02.2019
Розділ 1	Іріоглу Ю.О., доцент	10.03.2019	10.03.2019
Розділ 2	Іріоглу Ю.О., доцент	28.09.2019	28.09.2019
Розділ 3	Іріоглу Ю.О., доцент	01.10.2019	01.10.2019
Висновки	Іріоглу Ю.О., доцент	01.11.2019	01.11.2019

7. Дата видачі завдання: 10 лютого 2019 року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вивчення проблеми, опрацювання джерел та наукової літератури	Жовтень, листопад, 2018 р.	виконано
2.	Написання вступу	Лютий 2019 р.	виконано
3.	Написання першого розділу	Березень 2019 р.	виконано
4.	Написання другого розділу	Вересень 2019 р.	виконано
5.	Написання третього розділу	Жовтень 2019 р.	виконано
6.	Написання висновків	Листопад 2019 р.	виконано

Студент _____ **Я.Г. Бакумовська**

Керівник роботи _____ **Ю. О. Іріоглу**

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ **С.С. Черкасов**

РЕФЕРАТ
ОРГАНІЗАЦІЯ ТА РОЗВИТОК АРХІВНОЇ СПРАВИ В БІЛОРУСІ
(1991 – 2019 рр.)

Кваліфікаційна робота складається з семидесяти трьох сторінок, містить тридцять позицій джерел та тридцять позицій літератури.

Поняттям, що найбільш часто зустрічається у роботі є: архівна справа, Національний архівний фонд, електронний документ.

Об'єктом дослідження є комплекс нормативно-правової документації Республіки Білорусь щодо розвитку архівної справи.

Предметом дослідження є розвиток архівної справи в Республіці Білорусь на сучасному етапі.

Мета роботи полягає у комплексному вивченні основних тенденцій розвитку архівної справи в Республіці Білорусь.

Наукова новизна полягає в комплексному дослідженні проблематики розвитку архівної справи в Білорусі крізь призму нормативно-правової бази та організаційно-практичних проектів архівознавчого циклу.

Формування архівного законодавства розгорнулося в Білорусі з початку 1990-х років. Внесені в архівні закони Білорусі зміни і доповнення значно розширили сферу їх застосування, створили умови для більш повної реалізації. Галузеві закони стали правовою основою для реалізації державної політики в архівній справі Білорусі. Концептуальні засади, закладені в архівні закони в першій половині 1990-х рр., у нових редакціях документів залишилися незмінними. Для Білорусі архівне законодавство є ще доволі новою галуззю, що розвивається, порівняно з її сусідами, не так активно. На нашу думку, це пояснюється насамперед відсутністю окремої державної структури, яка займалася б питаннями повернення білоруських архівів.

Із проголошенням незалежності в Білорусі були започатковані процеси демократизації доступу до архівних документів. Основу національних архівних законів склали фундаментальні принципи загальнодоступності, публічності й безоплатності в сфері доступу до ретроспективної інформації при збереженні

обґрунтованих обмежень щодо державної таємниці, конфіденційних даних тощо.

Однією з найактивніших тенденцій архівної галузі Білорусі є розвиток інформатизацій, зокрема, в питаннях побутування електронних документів та організації їх архівного зберігання та удоступнення в подальшому для користувачів. В Білорусі пішли шляхом організації установи, яка займається науково-дослідними питаннями поряд із організацією зберігання.

Удоступнення для користувачів архівних документів НАФ вирішують в Білорусі через віддалений доступ – з 2012 р в створено Систему відкритого доступу до документів Національного архівного фонду Республіки Білорусь (СВДД НАФ).

Фактичний матеріал, основні положення та висновки можуть бути використані при укладанні спеціальних курсів з історії архівної справи, міжнародного архівного співробітництва та проблем нормативно-правового забезпечення архівної справи.

SUMMARY

**ORGANIZATION AND DEVELOPMENT OF ARCHIVE AFFAIRS IN
BELARUS (1991 – 2019 pp.)**

The qualifying work, consisting of seventy-three pages, contains thirty positions of the source and thirty positions of literature.

The most common **notion** in work is:
archival case, National Archival Fund, electronic document.

The object of the study is a set of regulatory documents of the Republic of Belarus on the development of archival affairs.

The subject of the study is the development of archival affairs in the Republic of Belarus at the present stage.

The purpose of the work is to comprehensively study the main trends in the development of archival affairs in the Republic of Belarus.

Scientific novelty is a comprehensive study of the problems of the development of archival affairs in Belarus through the prism of the legal framework and organizational and practical projects of the archival cycle.

Formation of archival legislation has taken place in Belarus since the early 1990s. The archival laws of Belarus have been modified and supplemented, which have expanded their scope and have been offered to more workers. Industry laws have become the legal basis for understanding the archival case of Belarus. The conceptual foundations laid down in archival laws in their first half of the 1990s, in new editions that were very incomprehensible. There will be enough new breadth for the Belarusian archival legislation, which it made, choosing with its neighbors, not so active. In our view, this is explained by the fact that previously known is a separate work that worked on issues of verification of Belarusian archives.

With the declaration of independence in Belarus, the release of democracy to archival documents was recorded. The main national archival laws have laid down the fundamental principles of public access, publicly available and accessible to retrieve retrospective information stored in specific cases and requiring the confidentiality of such secrets.

One of the most active tendencies in the archival sector of Belarus is the development of information, in particular, in the matters of electronic documents creation and archiving and subsequent access for users. In Belarus, they went through the organization of an institution that deals with research issues near the storage organization.

Access for users of NAF archival documents is solved in Belarus through remote access - since 2012, the System of Open Access to Documents of the National Archival Fund of the Republic of Belarus (NAFRB SOAD) has been created.

Factual material, backgrounds and conclusions can be used to take special courses in the history of archival affairs, international archival cooperation, and problems of regulatory support of archival affairs.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. СТАН РОЗРОБКИ ПИТАННЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	6
1.1. Стан розробки питання.....	6
1.2. Джерельна база та теоретичні засади дослідження.....	10
РОЗДІЛ 2. НОРМАТИВНО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ АРХІВНОЇ СПРАВИ В БІЛОРУСІ	15
2.1. Архівне законодавство Білорусі та України: компаративний підхід.....	15
2.2. Питання архівної реституції в законодавстві Білорусі.....	22
2.3. Комплектування НАФ та відкриття доступу до архівних документів в Білорусі.....	28
2.4. Взаємовідносини державних архівних установ з недержавними структурами.....	34
РОЗДІЛ 3. ПИТАННЯ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ В АРХІВНІЙ СПРАВІ БІЛОРУСІ	42
3.1. Побутування електронних документів в архівній справі Білорусі.....	42
3.2. Організація зберігання електронних документів в роботі профільних інституцій Білорусі.....	51
3.3. Система віддаленого доступу до документів НАФ Білорусі.....	62
ВИСНОВКИ	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	74

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Проблематика розвитку архівної справи на потсрадянському просторі є певним лакмусовим папірцем формування громадянського суспільства та тенденцій демократичного поступу держави. Саме розгортання мережі архівів як активних учасників суспільного життя та налаштування зворотнього зв'язку із громадянами, що супроводжується відкритістю та готовністю до суспільного діалогу з боку держави як гаранта нормативно-правового поля, є яскравим показником прогресивних змін в громадсько-політичному житті.

Концентрація дослідницької уваги на розвиткові архівної справи в республіці Білорусь в період від проголошення незалежності до сьогодення є вкрай корисним досвідом з огляду на потребу осмислення напрямку розвитку української архівістики. Комплексний погляд на процеси становлення архівної галузі в Білорусі та, особливо, визначення загальних тенденцій законодавчих ініціатив щодо архівів та динаміки організаційних заходів в даному напрямку, дозволить визначити не лише основні тенденції, але й виявити ступінь культурної та політико-правової дифузії. Останній аспект є вкрай важливим, оскільки в повній мірі проявляє певні суспільно-політичні впливи, що мають або суто регіональний, або загально світовий характер. Зважаючи на близькі культурні та політичні зв'язки України та Білорусі, викладене питання набуває не лише суто наукової ваги, але й геополітичного присмаку.

Аби в достатній мірі простежити загальні тенденції розвитку архівної справи в Білорусі варто виокремити одразу перспективні для дослідження напрямки, серед яких рельєфно виділяються дві: становлення нормативно-правової бази, в межах якої й відбувалися видозміни та від чого й залежала динаміка зрушень в архівознавчому середовищі; друге, це безпосередньо тенденції організаційно-практичного характеру, що безпосередньо демонструють наявність змін, надаючи їм відтінку або поверхневих, або тектонічних, зокрема, це проблематика інформатизації та готовності архівів

(оргнаізаційно та функціонально) до роботи із електронними носіями інформації.

Об'єктом дослідження є комплекс нормативно-правової документації Республіки Білорусь щодо розвитку архівної справи.

Предметом дослідження є розвиток архівної справи в Республіці Білорусь на сучасному етапі.

Мета роботи полягає у комплексному вивченні основних тенденцій розвитку архівної справи в Республіці Білорусь.

Для реалізації поставленої мети були поставлені наступні **дослідницькі завдання**:

- охарактеризувати стан розробки питання та визначити джерельну базу;
- провести компаративний аналіз архівного законодавства України та Білорусі;
- розглянути сучасний стан нормативного забезпечення питань реституції в Білорусі;
- охарактеризувати політику відкритості щодо архівів в Білорусі;
- висвітлити проблематику електронних документів в архівній справі Білорусі;
- вивчити білоруський досвід реалізації відділеного доступу до архівних документів.

Хронологічні рамки роботи охоплюють період 1991–2019 років. Нижня хронологічна межа дослідження обумовлюється появою незалежної держави республіка Білорусь. Верхня хронологічна межа охоплює сучасну ситуацію в архівній справі Білорусі.

Географічні межі дослідження окреслюються територією Білорусі, на території якої поширюється законодавство щодо архівної справи.

Наукова новизна полягає в комплексному дослідженні проблематики розвитку архівної справи в Білорусі крізь призму нормативно-правової бази та організаційно-практичних проектів архівознавчого циклу.

Теоретичне значення роботи полягає в узагальненні знання щодо становлення та розвитку архівної справи в Білорусі на сучасному етапі та виокремленні загальних тенденцій нормативно-правового поля щодо білоруської архівістики.

Прикладне значення роботи полягає в тому, що систематизований матеріал та висновки можуть бути використані при укладанні спеціальних курсів з історії архівної справи, міжнародного архівного співробітництва та проблем нормативно-правового забезпечення архівної справи.

Структура кваліфікаційної роботи магістра підпорядкована меті та завданням дослідження. Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів (дев'яти підрозділів), висновків, списку використаних джерел та літератури (60 найменувань). Обсяг основної частини роботи складає 73 сторінки машинописного тексту, загальний обсяг магістерської роботи – 82 сторінки.

РОЗДІЛ 1.

СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Стан наукової розробки проблеми

Розпад СРСР, розгорнуті в пострадянських країнах процеси державотворення зумовили початок кардинальних змін і в такій важливій сфері життєдіяльності суспільства, як архівна справа. Демократичні перетворення створили підґрунтя для появи в незалежних державах нових суспільних відносин у сфері формування, зберігання й використання документів архівних фондів та державного управління архівною справою, вплинули на форми і сферу діяльності архівів. Їх закріплено у правовій і нормативній базі, розроблено та реалізовано нову державну політику в архівній галузі. Визначальною тенденцією реформування архівної справи в останні два десятиріччя стала її демократизація, яка виявилася передусім у розширенні доступу до архівних документів. Накопичений у пострадянських державах досвід у цій сфері потребує детального наукового аналізу й вивчення з використанням компаративного аналізу, що сприятиме виробленню ефективної стратегії подальшого розвитку архівної галузі.

Проблематика становлення та розвитку архівної справи в Республіці Білорусь є об'єктом наукових дослідницьких розвідок вже з 90-х років ХХ ст. Процес розгортання архівознавчих наукових пошуків носив дещо паралельний характер із українським історіографічним полем, що обумовлювалося схожими організаційними та нормативно-правовими проблематиками, що поставали перед новоствореними державними структурами України та Білорусі. Це також відобразилося й на специфіці дослідницьких практик, що мали іноді порівняльний характер. Окрім узагальнювальних праць, в останні десятиріччя з'явилися й публікації, присвячені окремим аспектам проблеми, зокрема, питанням розсекречення, оприлюднення та вивчення значного обсягу

документів, які в радянський час зберігалися в архівах комуністичної партії, спецслужб, у фондах державних архівів.

Загалом, серед всього комплексу наукових наробок з проблем архівної справи в Білорусі можна виділити кілька груп. Перша, доволі потужна та одна з найбільш ранніх, присвячена питанням зміни системи нормативно-правового регулювання архівної справи в Республіці Білорусь. Загалом, автори звертаються до теоретичних і практичних проблем розробки білоруського законодавства про Національний архівний фонд і архівні установи, аналізу його основних положень, торкаються питань реформування на його основі архівної галузі, подальшого вдосконалення нормативно-правової бази діяльності архівних установ, правового регулювання відповідальності за порушення архівного законодавства в Україні.

Розглядаючи ближче даний комплекс наукових розвідок, можна виділити кілька найбільш актуальних. Зокрема, варто виділити дослідження Воробйової Є.В., що розглянула детально структуру та правові засади першого нормативного акту Білорусі щодо архівної справи (Закону 1994 р.) [33]. Дещо ширше зроблено огляд нормативно-правової бази організації використання документів державних архівах Білорусі в дослідженні Адамушко В.І. [31].

Узагальнюючи праці з проблем розвитку архівної справи в Білорусі представлені оглядами загальних юридичних спрямувань в нормативній базі з урахуванням загально світових тенденцій, а також, із виділенням регіональних та суто білоруських особивотсей становлення. Зокрема, робота Карєва Д.В. присвячена комплексному огляду архівного законодавства Білорусі за період 1991–2001 рр, тобто часу первинного формування теоретико-методологічних та нормативних засад розвитку архівної галузі [36]. Не менш цікавою є й запропонована Кладухіним Ю.О. тематика реального виконання нормативних актів в повсякденному функціонуванні архівних установ Білорусі, із виокремленням найбільш проблемних моментів та окресленням перспектив [37].

Варто зауважити, що певна частина узагальнюючих досліджень відзначаються певним ухилом до компаративістики, зокрема, у спробі порівняльного аналізу законодавчих засад пострадянських країн, як «споріднених» у стартових нормативно-правових та організаційних позиціях. Зокрема, на цьому фоні варто виділити роботи Новохатського К.Е., що робить спробу комплексного огляду становлення та регіональних варіацій архівного законодавства [45]. Однак, є й більш спеціалізовані та тематично локалізовані дослідження, що стануть в основу компаративний підхід, зокрема проводячи паралелі між нормативною базою функціонування архівної галузі в Україні та Білорусі, як країн, що мають певні схожі стартові опції в даній царині, з огляду на специфіку суспільного та державного устрою. Відповідно, робота Надольської В.В. саме ці питання й піднімає, виносячи на поверхню потребу більш близького та систематичного компаративного дослідження законодавчих ініціатив в архівній справі [44].

Окремими аспектами, що охоплюють одразу не лише нормативно-правову базу архівної галузі в Білорусі, але й загально суспільні тенденції та маркери розвитку громадянського суспільства, є питання відкритості архівів та організації доступу громадян до ретроспективної інформації, можливостей її використання та залучення до наукового обігу. Прооблематика відкритості білоруськи архівів та правові засади даного процесу розкриває в своїй роботі Крук У.П., зупиняючись окремо на практиці архівних установ у наданні послуг щодо користування архівною інформацією [39]. Дещо ширшою є розвідка Юдіної Л., що охоплює загалом проблематику формування державної політики щодо відкритості архівних, бібліотечних та музейних фондів для громадян Білорусі [60].

Так само, чільне місце серед архівознавчих проблематик історіографічного поля Білорусії займає питання архівної реституції та нормативно-прапвового супроводу даних процесів, як на державному, так й міжнародному рівнях. Широкими наробками в даному питанні відзначається наукова творчість Гернович Т., що розглядає не лише проблематику визначення закордонних

документальних масивів з історії Білорусі, але й піднімає питання становлення як окремого сектору нормативної бази, законодавчих актів щодо реституції білоруської культурної спадщини що перебуває за кордоном. Разом з тим, форма реалізації даної розвідки також має ознаки компаративіського дослідження, що охоплює тематичне поле одразу Білорусі, України, Росії та Польщі, як країн, що мають ще жваві питання щодо обміну культурними цінностями [34]. Загалом, варто відзначити певну перспективність порівняльних дослідницьких практик в галузі розвитку архівної справи на теренах пострадянських країн.

Певним чином спеціалізованими є розробки теоретичного та практичного характеру щодо проблем інформатизації архівної справи в Білорусі та окремих її проявів, зокрема, побутування електронних документів та подальша організації їх зберігання у фондах державних архівних установ. Комплекс проблем, пов'язаний із електронними документами, як проявами сучасних технологічних перетворень, зачіпають й коло питань їх створення, побутування та загалом життєвого циклу. Без сумніву, вкрай важливим елементом функціонування електронних документів є нормативно-правова база, що визначає не лише життєві цикли даного виду документації, але й подальшого їх зберігання. Білоруський досвід організації роботи та зберігання електронних документів та відображення цього у законодавчих актах репрезентовано у наробках Силкова С.В. [53].

Окремим елементом, що забезпечує не лише стійке функціональне призначення та валідність електронних документів як продукту виробничих відносин, а й уможливорює подальше їх зберігання та користування їх ретроспективною інформацією, є електронний цифровий підпис. Дана проблематика піднімається у роботах Микулич Н.Д., зокрема, він локалізує дане питання в межах Білорусі та спираючись на її законодавчу базу, намагається вивести оптимальну модель користування електронними документами із можливістю їх участі у комплектуванні державних архівів [43].

Варто виокремити й загальні роботи, що розкривають загалом проблематику побутування електронних архівів в Білорусі та питання організації зберігання електронних документів. Так, дослідження Носевича В. саме й торкається білоруського досвіду реалізації електронного архіву [48], а колективна робота Лавренюк А.Г. та Жук Л.В. окреслює базові структурні та організаційні засади зберігання електронних документів в Білорусі [40].

Таким чином, підбиваючи підсумки огляду стану наукової розробки проблеми розвитку архівної справи в Білорусі, можемо констатувати наявність достатнього масиву наробок, що охоплюють як узагальнюючі, так й вузько тематичні дослідження. Однак, разом з тим, залишаються лакуни у комплексному аналізі законодавчої бази архівної галузі Білорусі, зокрема, в царині адаптації її до загально світових тенденцій та визначення перспектив розгортання електронних архівів та їх форм реалізації.

1.2. Джерельна база та теоретичні засади дослідження

Джерельну базу дослідження складає низка законодавчих та нормативних актів, що регулюють та визначають правові засади архівної справи в Республіці Білорусь. Зважаючи на поставлені завдання нашого дослідження, можна умовно розділити весь комплекс залучених до вивчення нормативних актів на дві групи: перша, торкається базових принципів та регламентування архівної галузі загалом; друга, охоплює питання інформатизації архівної галузі та побутування електронних документів.

Основним нормативним актом, що регламентує будь-які перетворення в архівній галузі Білорусі є закон «О Национальном архивном фонде и архивах в Республике Беларусь» від 1994 р. Маючи доповнену редакцію від 1999 р., даний закон є базовим, та впроваджує поняття Національного архівного фонду та окреслює його межі й принципи комплектування, визначає місце держави та суспільства в процесах накопичення та користування ретроспективною інформацією [1; 3]. Для досягнення об'єктивних висновків в процесі вивчення нормативно бази Білорусі щодо архівної галузі, нами було долучено до

розгляду й архівне законодавство України, з метою проведення порівняльного аналізу. Так, саме закон України «Про національний архівний фонд та архівні установи», в редакціях 1994 та 2001 рр. став для нас основою для проведення компаративних досліджень [2; 4]. З метою виявлення суспільно-політичних впливів на нормативно-правове поле архівної галузі Білорусі, нами було залучено до розгляду й законодавча база архівістики Російської Федерації, зокрема, в тематичних сюжетах щодо архівної реституції [5; 28].

Доповнюють базові нормативні акти регаліментуючі документи профільних установ та урядові положення й накази Республіки Білорусь та України в царині організації доступу до ретроспективної інформації для громадян та встановлення норм й правил користування нею. Зокрема, це постанови про доступ громадян Білорусі до архівних документів та організація роботи в читальних залах [10; 15; 16]. Паралельно з тим, залучено до розгляду й регламентуючі документи означеного кола архівних питань в Україні [12; 17; 18]. Для вивчення процесів розбудови архівної галузі в Білорусі, необхідним було й залучення до наукового аналізу Закон «Об архивном деле и делопроизводстве в Республике Беларусь» (2011 р.) [8]. Окремо варто згадати й такий важливий документ для розуміння процесу комплектування НАФ Білорусі як «Переплік типових документів НАФ...» [13].

Відповідно до визначеної мети та завдань, нами було звернуто увагу на основі тенденції та напрямки розвитку архівної справи в білорусі, зокрема, на одну з найактивнішу в реалізації царину як інформатизація архівів. Актуальність проблем, пов'язаних із забезпеченням збереженості електронних документів, викликає зацікавленість білоруських вчених і практиків. В останнє десятиліття значно зросла кількість міжнародних та вітчизняних конференцій, симпозіумів і круглих столів, а також монографій, статей та інших публікацій, присвячених дослідженню зазначеної теми. З метою комплексного дослідження даного питання нами було залучено до розгляду низку базових законодавчих актів, що регламентують функціонування та подальше побутування електронних документів в якості одиниць зберігання.

Перш за все, варто згадати нормативні акти, що окреслюють функціональне поле для такого поняття як електронний документ та електронне документування, визначаючи не лише сутність явищ, але й коло учасників інформаційних взаємовідносин та їх права й обов'язки. Так, одним з найголовніших для нашого дослідження є Закон Республіки Білорусь «Об информатизации» від 1995 р., що визначив основи для подальших практичних пошуків білоруських архівістів [6]. Процеси адаптації до нових технічних та й суспільних реалій покликали до життя й нові нормативні акти, зокрема й в галузі інформатизації. Так, для більш глибокого розуміння процесів впровадження інформаційних технологій в архівістику Білорусі, нами було залучено й Закон «Об информации, информатизации и защите информации» (2008 р.) та «Об электронном документе и электронной цифровой подписи» (2009 р.) [7; 9].

Важливе значення для розуміння ступеня розвитку методики роботи з електронними документами на різних рівнях архівної структури та, що найважливіше, їх зв'язок ще на рівні створення електронних документів, мають інструкції, правила та методичні рекомендації, що випускаються профільними установами Білорусі [16; 19–24].

В інформаційному плані вкрай важливими для нашого дослідження було проведення огляду наповнення та напрямків діяльності профільних установ Білорусі в напрямку інформатизації архівної галузі та прикладів реалізації державних проектів. Зокрема, саме держпрограма інформатизації Республіки Білорусь надала важливі дані щодо стратегічного бачення даного напрямку на загально державному рівні [27]. Разом з тим, ґрунтовний аналіз інформаційного наповнення веб-порталу профільної держустанови, що опікується питаннями електронних документів в Білорусі – «Белорусский научно-исследовательский центр электронной документации» (БелНИЦЭД), дає картину реального стану процесу інформатизації архівної справи Білорусі. [26].

Таким чином, джерельна база дослідження є репрезентативною та достатньою для досягнення поставленої мети.

В процесі реалізації мети і завдань дослідження теоретичні засади були представлені загальнонауковими принципами.

Принцип *історизму*, дозволив розглянути процес розвитку проблематики архівної галузі Білорусі в історіографічному просторі у динаміці;

дотримання принципу *багатофакторності*, дало можливість сукупно вивчити об'єктивні та суб'єктивні фактори, що впливали на становлення проблематики архівного бідувництва Республіки Білорусь в історичній науці, зокрема й українській;

принципи *всебічного і об'єктивного пізнання*, забезпечили достовірність результатів дослідження та звели до мінімуму соціо-культурні впливи на автора.

Зазначені принципи були зреалізовані через конкретні методи наукового дослідження.

Опрацювання в процесі дослідження комплексу публікацій із даної тематики викликало необхідність звернутися до джерелознавчих методів, зокрема, бібліографічної евристики, а також зовнішньої та внутрішньої критики джерел.

Предмет і завдання дослідження визначили вибір проблемно-тематичного методу дослідження обраної теми, що знайшло своє відображення у вибірковості вивчення публікацій наукових часописів.

Системно-структурний метод дозволив розкрити проблематику архівної галузі Білорусі як історіографічне явище у взаємозв'язку з загальнотеоретичною ситуацією в історичній науці (як білоруській, так й українській), що дозволило поглянути на історіографічний процес як на цілісний механізм з усіма основними рисами, і, водночас, на основі цього простежити структурні зміни.

Метод періодизації використовувався у дослідженні для визначення основних етапів розвитку становлення проблематики архівної справи Білорусі в історіографічному просторі.

Проблемно-хронологічний метод використовувався для розчленування теми роботи на кілька вузьких проблем, кожна з яких розглядалася в хронологічній послідовності, зокрема, це питання розробки та впровадження нормативно-правової бази в межах якої розвивалася архівна галузь Республіки Білорусь.

Порівняльний метод став одним з основних при співставленні архівної законодавчої бази України та Білорусі, для визначення найбільш типових ознак білоруської нормативно-правової бази через співставлення базових понять та норм щодо організації архівної справи, комплектування архівів, зберігання та доступу до ретроспективної інформації для громадян.

Залучення історико-генетичного методу дало можливість прослідкувати причини та характер змін у розвитку нормативно-правову базу архівістики білорусі та реалізацію конкретних інноваційних проектів архівного зберігання, що в свою чергу, дозволило подати максимально точну характеристику предмета дослідження.

РОЗДІЛ 2.

НОРМАТИВНО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ АРХІВНОЇ СПРАВИ В БІЛОРУСІ

2.1. Архівне законодавство Білорусі та України: компаративний підхід

Процеси трансформації білоруського суспільства, започатковані проголошенням Білоруссю незалежності, супроводжуються якісними змінами у всіх сферах життя. За останні десятиліття істотні зрушення відбулися, зокрема, й в архівній справі країни, що знайшло своє закріплення у відповідному національному законодавстві. Вивчення сучасного архівного законодавства Білорусі, на нашу думку, вдасться провести найкраще із застосуванням порівняльного методу, зокрема, обравши за об'єкт порівняння архівне законодавство України, як більш вивчене та знайоме нам за своєю структурою та логікою побудови. Реалізація такого методу дозволить чітко окреслити тенденції в архівному законодавстві Білорусі з огляду на визначення вектору спрямованості щодо суспільно-політичних орієнтирів.

Розпад Радянського Союзу, проголошення Україною і Білоруссю незалежності зумовили необхідність розв'язання комплексу важливих завдань, спрямованих на розбудову власної державності. Складовою активних суспільних перетворень стала реформа архівної справи, зокрема розробка її правових основ. Якщо раніше діяльність архівних установ республік регулювалася нормативно-правовими актами Головархіву СРСР, а робота зі створення власної правової бази практично не проводилася, то початок 1990-х рр. для архівістів обох суверенних держав став часом активної законотворчості.

В усіх державах, що виникли на теренах колишнього Радянського Союзу, потребу у формуванні власного архівного законодавства визначали аналогічні чинники: принципово нові умови державотворення, необхідність захисту національної документальної спадщини, зростання національної самосвідомості.

Як в Україні, так і в Білорусі підготовка відповідного законопроекту була покладена на створені центральними державними органами управління архівною справою робочі групи, до яких увійшли відомі архівісти, історики, юристи.

Після проходження визначеної процедури обговорення і доопрацювання 24 грудня 1993 р. Верховна Рада України затвердила закон «Про Національний архівний фонд і архівні установи», який став першим галузевим законом незалежної держави [2].

Процес укладання і прийняття закону «Про Національний архівний фонд і архіви в Республіці Білорусь» у часовому розрізі був більш тривалим. Його розгляд на сесії Верховної Ради РБ відбувся в жовтні 1994 р., а 6 жовтня 1994 р. документ затвердив Президент Білорусі О. Г. Лукашенко [1].

Архівне законодавство незалежних держав синтезувало вітчизняний і зарубіжний досвід в архівній галузі, базуючись на досягнутому рівні правової культури, соціально-економічних можливостях держав.

Архівні закони України і Білорусі об'єктом правової регламентації вперше визначили Національний архівний фонд (НАФ) як сукупність документів, що належать державі і мають наукову й історико-культурну цінність. Таким чином правове поле обох держав поповнилося поняттям НАФ, тлумачення якого значною мірою в обох документах збігалося (документи НАФ є складовою інформаційних ресурсів суспільства, надбанням народу, перебувають під охороною держави, служать для задоволення потреб суспільства і реалізації законних прав та інтересів громадян; до НАФ віднесено документи, що перебувають за межами держави, але підлягають поверненню відповідно до міжнародних угод).

Певну відмінність у підходах законотворців зафіксувала преамбула архівного закону України, котрою НАФ визначається складовою не лише вітчизняної, але й світової історико-культурної спадщини, що є дуже важливим для повноцінного розуміння його сутності.

Порівняння двох законів дозволяє виокремити й інші відмінні норми і положення, які відповідно вказують на особливості організаційно-правових умов здійснення діяльності архівістів і архівних установ щодо формування НАФ, обліку, зберігання та використання його документів в Білорусі і Україні в 1990-ті рр.

Із врахуванням появи приватної власності архівний закон Білорусі закріпив поділ НАФ на державну (архівні фонди й архівні документи, що перебувають у державній власності) і недержавну (архівні фонди й архівні документи громадських, релігійних об'єднань і організацій, приватних осіб) частини. Закон України, виходячи із рівності всіх форм власності, визначив єдність НАФ. особливості підходів до документів із урахуванням їхніх форм власності обумовлюються в кожному конкретному випадку.

Досить детально в архівному законі Білорусі називаються види документів (укази, закони, постанови, статистична, наукова документація та ін.), які включаються до складу НАФ. З метою збереження документів історичного минулого і сучасності білоруського народу в законі передбачено ведення Зводу НАФ Республіки Білорусь – цілісного банку узагальнюючої інформації про склад і зміст документів. Ст. 19 українського закону закріпила обов'язковість проходження державної реєстрації документів як складової частини процедури їх включення до НАФ [1; 2].

Глава 4 закону «Про Національний архівний фонд і архіви в Республіці Білорусь» присвячена питанням зберігання документів НАФ. Постійне зберігання документів державної частини НАФ Білорусі покладається в документі на державні архіви, державні музеї і бібліотеки, тимчасове – на відомчі (міжвідомчі) архіви центральних органів виконавчої влади РБ, державних установ, організацій і підприємств. Визначено граничні терміни зберігання документів у відомчих архівах (від 5 до 75 років) та порядок їх передання на постійне державне зберігання. В об'єднаних у розділ V «Облік і зберігання НАФ» статтях українського закону вказані вище моменти не

деталізуються, а лише визначаються загальні вимоги щодо забезпечення схоронності НАФ [1; 2].

Позитивне значення мала конкретизація в архівних законах обох держав форм використання документів НАФ. Поряд з традиційними (створення довідкового апарату, популяризація архівних документів та ін.) ст. 27 білоруського закону передбачила й таку форму використання документів, як створення на базі архівної інформації електронних інформаційних ресурсів та надання доступу до них. Український закон передбачив таку особливу умову використання документів НАФ (ст. 33) як ліцензування з метою захисту права власності на архівну інформацію [1; 2].

Відповідними статтями обох документів було узаконено централізовану модель організації архівної справи в незалежних державах на чолі зі спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади (Головне архівне управління при кабінеті міністрів України і державна архівна служба Республіки Білорусь) та ієрархічно побудованою системою архівних установ. Разом з тим архівний закон України передбачив можливість ліквідації і зупинення діяльності архівних установ за порушення архівного законодавства; не визначив терміни обмеження доступу до документів, котрі містять державну таємницю (згідно з законом РБ вони не повинні перевищувати 30 років); чітко окреслив права і обов'язки користувачів документів НАФ.

Оригінальною нормою архівного закону України стало звільнення архівних установ від усіх видів податків, мита і зборів, якщо ці кошти спрямовувались на подальший розвиток архівної справи (ст. 36). Назване положення засвідчило обрані державою пріоритети. Натомість глава 9 закону Білорусі лише окреслила основи фінансового і матеріально-технічного забезпечення установ системи державної архівної служби.

В архівному законі Білорусі звертає на себе увагу його більш детальна структурованість (11 глав порівняно з 9 розділами в українському), наявність окремої глави щодо організації та ведення діловодства в державних органах, на підприємствах, в установах і організаціях [1; 2].

Таким чином, в першій половині 1990-х рр. Білорусь і Україна незалежно одна від одної визначили для себе практично ідентичні (при наявності незначних відмінностей) сфери дії національного архівного законодавства. Закріплення на вищому законодавчому рівні правових принципів і організаційної системи архівної справи засвідчило визнання важливого суспільного значення архівів і архівної справи та заклало підвалини для її подальшого реформування. Галузеві закони стали правовою основою для реалізації державної політики в архівній справі Білорусі і України.

Динамічність архівного будівництва, незавершеність процесів правового регулювання архівної справи зумовлювала необхідність його подальшого удосконалення. Після прийняття в 1996 р. нових редакцій основного закону як в Білорусі, так і в Україні спеціально створені робочі групи розгорнули збір пропозицій з подальшим їх аналізом щодо удосконалення архівних законів. Врахування потребували зміни законодавства в інших сферах суспільного життя, норми міжнародних правових актів, новітні архівознавчі дослідження, набутий на практиці досвід впровадження архівного законодавства[44, с.220].

У 1998 р. зміни і доповнення були внесені в закон «Про Національний архівний фонд і архіви в Республіці Білорусь». 10 грудня нову редакцію закону прийняла Палата представників, а 19 грудня 1998 р. схвалила Рада Республіки. 6 січня 1999 р. нова редакція архівного закону була затверджена Президентом Республіки Білорусь [3].

До Верховної Ради України схвалений урядом проект нової редакції архівного закону був поданий у вересні 2000 р., в травні 2001 р. розглянутий у першому читанні. Після доопрацювання 13 грудня 2001 р. нова редакція закону «Про Національний архівний фонд і архівні установи» була прийнята ВР України у другому читанні [4].

Концептуальні засади, закладені в архівні закони Білорусі та України в першій половині 1990-х рр., у нових редакціях документів залишилися незмінними. Разом з тим вони зазнали необхідних змін, як у структурі так і в змісті положень. Істотно збагатилася архівна термінологія законів, уточнення

заснакли вживані раніше поняття. Попри наявність спільних для двох законів категорій (архівний документ, архівна справа, таємний архів та ін.) у білоруському законі до ключових було віднесено також терміни «технотронний документ», «документальна пам'ятка», «інформаційний ресурс», «власник архівних документів», «особа, яка володіє» і «особа, яка користується архівними документами» [3; 4].

Тлумачення базового для понятійної системи законів терміну «архівний документ» в українському законі, на відміну від білоруського, врахувало можливу цінність документа для власника як об'єкта рухомого майна (тому окремою статтею передбачена цільова оцінка архівних документів у грошовому еквіваленті).

В архівні закони обох держав введено статті: «Повноваження держави з питань архівної справи і діловодства» (РБ, ст. 3), «Державна політика у сфері архівної справи і діловодства» (Україна, ст. 3). Знайшов свій подальший розвиток підхід щодо зміцнення державного впливу на сферу зберігання документів, забезпечення діяльності спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у сфері архівної справи і діловодства. Нові редакції законів закріпили розширення завдань і функцій державної архівної служби, віднісши до сфери діяльності державних архівних установ як органів управління окрім архівної справи і діловодства. Виконання завдань і функцій держави з управління архівною справою і діловодством в українському законі було покладено й на центральні державні архіви, відповідно статус посадових осіб цих установ визначений як статус державних службовців (ст. 25) [36].

Нова редакція архівного закону України містить й іншу норму, котра відсутня в аналогічному білоруському акті. Ст. 29 чітко розмежувала функції різних ланок архівної служби – державних архівів, призначених для зберігання НАФ, та архівних установ, які паралельно створюються на місцевому рівні для централізованого тимчасового зберігання інших суспільно важливих архівних документів. Ця та інші статті значно розширюють предметну галузь правового

регулювання українського закону, залишаючи основним об'єктом нормування НАФ [45, с.7].

Регулюючи процедуру формування НАФ задля забезпечення надходження до нього документів, що адекватно відтворюють різні аспекти життя суспільства в нових умовах, нові редакції законів Білорусі і України забезпечують зміцнення контролю архівних органів і установ за документами недержавних структур.

Серед різних видів документів закон Білорусі особливий акцент робить на необхідності комплексного захисту документів з особового складу. Згідно з його нормами установи і організації незалежно від форм власності, громадські організації та об'єднання зобов'язані вести документи з особового складу, недержавні організації в обов'язковому порядку повинні передавати такі документи, які підлягають обов'язковому державному страхуванню, в державні архіви. документи з особового складу внесені до НАФ Республіки Білорусь.

Одним із базових принципів законодавчих актів України і Білорусі стала декларація свободи доступу до архівів, зокрема й іноземних громадян, чітке визначення форм використання даних, що містяться в документах НАФ. На відміну від білоруського, український закон встановив єдиний спрощений порядок оформлення громадян для роботи з архівними документами – лише на підставі особистої заяви і документа, що посвідчує особу (ст. 15) [3; 4; 45, с. 8].

Разом з тим свобода доступу до архівів має низку правових обмежень, зумовлених законодавством у сфері державної таємниці, прав громадян на захист таємниці особистого життя, авторського права, права в сфері інтелектуальної власності. Так в архівному законодавчому акті України закріплено 75-річний строк обмеження доступу до документів, що містять конфіденційну інформацію про особу. Республіка Білорусь встановила подібну норму: «Строки обмеження доступу до документів приватних архівів, що надійшли в державні архіви, можуть бути обумовлені громадянами, котрі передали їх, але не мають перевищувати 75 років з моменту передачі» (ст. 18) Спеціальні статті українського закону (ст. 38, 39) визначають ставлення

держави до проблеми кадрового забезпечення архівних установ. Так, професійною діяльністю в архівних установах можуть займатися громадяни з відповідною освітою, окреслено надані їм соціальні гарантії. Такі положення в білоруському законодавчому акті відсутні [33, с 72].

Внесені в архівні закони України і Білорусі зміни і доповнення значно розширили сферу їх застосування, створили умови для більш повної реалізації. Цьому сприяло й вироблення та прийняття низки підзаконних та інших відомчих актів, які регулюють різні сторони організації архівної справи і свідчать про серйозні кроки органів управління архівною справою вказаних держав ввести функціонування архівної справи в чіткі юридичні рамки, окреслити відповідним чином межі своєї компетенції [30, с. 10].

Прийняття й розвиток архівного законодавства мають важливе значення для архівного будівництва в незалежних Україні та Білорусі, для захисту їх суверенності та національних інтересів в архівній сфері, зміцнення позицій у міжнародному правовому просторі.

Таким чином, процеси становлення (перша половина 1990-х рр.) і подальшого розвитку архівного законодавства (друга половина 1990-х – початок 2000-х рр.) відбувалися в Білорусі і Україні синхронно. мають більше спільного, аніж відмінного, концептуальні засади, покладені в основу національних архівних законів. досягнення і досвід двох країн у розбудові правової бази на пострадянському просторі потребують творчого осмислення як на теоретичному, так і на практичному рівнях.

2.2. Питання архівної реституції в законодавстві Білорусі

Проблема повернення архівних цінностей – це насамперед проблема міжнародного і національного права, тому що, скільки б історики та архівісти не досліджували причини, етапи переміщень, не виявляли б сучасне місцезнаходження документальних комплексів, без відповідного законодавчого оформлення фізичне повернення оригіналів на територію їхнього створення неможливе. В цьому випадку національне законодавство виступає свого роду

«правилами гри», в рамках яких працюють дослідники, тому що правові норми цілком визначають основні напрями наукових досліджень.

Норми, які регулюють реституційні проблеми, містяться в багатосторонніх та двосторонніх міжнародних договорах, які визначають модель поведінки країн на міжнародній арені. Також, окрім розстановки акцентів у міжнародних відносинах, країни фіксують свої національні пріоритети у внутрішньому законодавстві. Для держав пострадянського простору така законотворча діяльність є достатньо новою, оскільки набула свого розвитку тільки в 90-х рр. XX ст.

Насамперед норми з проблеми повернення архівних документів містяться в архівному законодавстві. Всі закони визначають його тим або іншим чином через концепцію Національного архівного фонду [4]. Проте існують певні розходження в принципі включення до його складу документів, які були створені в межах країни, а потім з тих або інших причин опинилися за кордоном. Відповідно до Закону Республіки Білорусь «Про Національний архівний фонд та архіви в Республіці Білорусь» до нього належать документи, які зберігаються в архівах, музеях та бібліотеках інших держав, а також документи, які знаходяться в приватній власності іноземних громадян і, згідно з міжнародними договорами, підлягають поверненню в Республіку Білорусь [1; 3].

Цікава ситуація склалася із взаємним визнанням прав на реституцію культурних цінностей між Російською Федерацією та Білоруссю. Правовою базою для виявлення та поповнення державних архівів документами з-за кордонів у Росії є положення «Про Архівний фонд Російської Федерації» та «Про Федеральну архівну службу Росії» [5]. Відповідно до ст. 6 п. 26 останнього «Федеральная архивная служба России в соответствии с возложенными на неё задачами: ...организует выявление и приобретение представляющих интерес для Архивного фонда Российской Федерации архивных документов, находящихся за рубежом, в установленном порядке осуществляет взаимовыгодный обмен документированной информацией, рассматривает и вносит предложения по реституции перемещенных архивов» [34, с. 88].

Таким чином, проблема переміщених архівних цінностей з точки зору архівного законодавства Російської Федерації визначається, на відміну від національних законів Білорусі (та й України) та міжнародних конвенцій, не як справедливий акт повернення архівної спадщини країни, а як джерело поповнення архівного фонду шляхом придбання документів або взаємообміну ними.

Такий підхід був вироблений насамперед як відповідь на тиск з боку європейських країн з переміщення «трофейних архівів», вивезених радянським керівництвом після Другої світової війни [45, с. 8]. Коли на фоні публічного спротиву поверненню «трофеїв» ці архівні матеріали були проголошені державною власністю, можливість повернення на територію їхнього створення була визначена тільки через обмін або придбання. Законодавче оформлення такої позиції зафіксовано у Федеральному законі «Про культурні цінності, які переміщено в Союз РСР у результаті Другої світової війни і які знаходяться на території Російської Федерації» [34, с. 89].

В основу закону були покладені принципи компенсаторної реституції¹³ та федеральної власності на переміщені цінності¹⁴. Відповідно до закону відносини з повернення культурних цінностей переводяться в площину міжнародних відносин, де чинними сторонами можуть бути тільки уряди країн; приватні особи не можуть ані заявляти позовів, ані звертатися до суду. Закон надає повноваження з вирішення питань не президенту, не уряду, не виконавчій владі, а виключно парламенту, таким чином віддаючи прерогативу суспільній думці.

Відносно Білорусі й України принцип компенсаторної реституції не визнається. Але закон відмічає право власності Білорусі й України стосовно тих культурних цінностей, які були розграбовані і вивезені під час війни з Німеччиною та її союзниками та переміщені на російську територію (ст. 7). Ці культурні цінності можуть бути передані на територію їхнього створення, за умови, що на них уже були заявлені претензії, і країни згодні компенсувати Росії витрати на їх ідентифікацію, експертизу, зберігання, реставрацію та транспортування (ст. 18, п. 4). Другою умовою є згода на дотримання принципу

взаємності відносно схожих цінностей, які були створені на території Росії. Якщо розглядати цю ситуацію на практиці, то, зрозуміло, що фактична відсутність таких культурних цінностей на території Білорусі й України робить виконання даного закону проблематичним.

Фактично Федеральний закон «Про культурні цінності, які переміщено в Союз РСР у результаті Другої Світової війни і які знаходяться на території Російської Федерації» ігнорує Гаазькі конвенції 1907, 1954 рр. та попередні угоди, підписані впродовж 90-х років [34, с. 89].

З іншого боку, поява цього закону є ще й підтвердженням розуміння проблеми переміщених архівів російською стороною виключно в розрізі Другої світової війни. Фактично внаслідок денонсації союзного договору, крім Угоди від 6 липня 1992 р. «Про правонаступництво стосовно державних архівів колишнього Союзу РСР», російська сторона не виробила жодного законодавчого акта, який визначав би процедуру повернення архівів державам, що входили до складу СРСР.

Невдоволення російським законом спричинило прийняття Закону України «Про вивезення, ввезення і повернення культурних цінностей» [32, с.8;] у 1999 р. На противагу російському акту, був зроблений акцент на законному та незаконному ввезенні та вивезенні. Основний принцип, згідно з яким визначається право на володіння, – територіальний. Відповідно до нього культурними цінностями України є лише ті цінності, які були створені або виявлені на її території. Також легальним визнається віднесення до цієї категорії цінностей, які було куплено, обміняно, подаровано або переміщено в результаті Другої світової війни в якості компенсації за завдану шкоду. Поверненню, згідно з українським законом, підлягають незаконно вивезені, тимчасово вивезені та евакуйовані культурні цінності. Щодо держав та осіб проголошується право на повернення культурних цінностей у відповідності з міжнародним законодавством та угодами. Задля уникнення подвійності відносно міжнародних угод, підписаних до прийняття закону, проголошується принцип їхньої переваги. Законом було визначено державний орган контролю за вивезенням, ввезенням та

поверненням культурних цінностей, а також Міжгалузеву раду для координації роботи міністерств та інших центральних органів виконавчої влади.

У Білорусі не було ухвалено відповідного законодавчого акта і не було створено окремих державних органів з визначеними повноваженнями з питань повернення переміщених архівних цінностей. Зрозуміло, що відсутність певного державного відомства, яке безпосередньо займається виявленням, пошуком та поверненням закордонної частини культурної спадщини, негативно позначається на вирішенні цієї проблеми [45, с. 9].

Визначення ставлення держави до повернення культурних цінностей у Білорусі через прийняті закони Республіки «Про Національний архівний фонд та архіви Республіки Білорусь» та «Про охорону історико-культурної спадщини» [34, с. 90] фактично підтверджуючи специфічний юридичний статус культурних цінностей. Закон регулює випадки, пов'язані з вивезенням за кордон, реституцією вивезених всупереч законодавству держав цінностей та затверджує державну програму охорони культурних цінностей у випадках збройного конфлікту та кризової ситуації

Закон «Про Національний архівний фонд та архіви Республіки Білорусь» (ст. 10) визначає, що держава вживає заходів щодо повернення документів історичного минулого, які перебувають за межами території Республіки, підтримує та фінансує пошук, облік і повернення зібраних та історично пов'язаних з нею документів [1; 3].

У рамках законодавства про охорону історико-культурної спадщини визначається державний орган – Комітет з охорони історико-культурної спадщини при Міністерстві культури Республіки Білорусь. До його компетенції входить розв'язання питань, пов'язаних з виявленням, обліком і поверненням до Республіки Білорусь цінностей, які опинилися за її межами (ст. 8, п. 4, 5). Для цього створюється Державний реєстр історико-культурних цінностей Республіки Білорусь, третій і четвертий розділи якого присвячені історико-культурним цінностям народу Білорусі, які зникли за невстановлених обставин і незаконно знаходяться за межами Республіки Білорусь (ст. 21) [1; 3].

Водночас, поза увагою білоруського законодавства залишилися проблеми, пов'язані з питанням трофейних архівних фондів. Згідно із сучасною практикою вони включені до Національного архівного фонду, хоча такими не являються, оскільки не створені на території республіки і не мають відношення до історії країни. Так само, як не визначено процедуру висунення претензій до інших країн та осіб на повернення архівних документів. Ця процедура законодавством зараз переноситься в площину двосторонніх домовленостей і вирішується у відповідності з нормами міжнародних конвенцій. На наш погляд, таке становище найближчим часом має бути виправлене. Чи буде це зроблено через видання окремого законодавчого акта чи через доповнення чинних норм, не має суттєвого значення, адже головне – це практична діяльність, яка здійснюється в даному напрямку.

Таким чином, виходячи з розглянутих вище аспектів, можна визначити загальні тенденції у вирішенні проблеми архівної реституції в Білорусі. По-перше, визнається значення та необхідність повернення архівів, які належать території їхнього створення. По-друге, національні законодавчі норми базуються на принципах, зафіксованих у міжнародних конвенціях, які стосуються проблеми повернення. По-третє, у національному законодавстві Білорусі норми з питання архівної реституції містяться в законах про архіви та охорону культурних цінностей. Для Білорусі архівне законодавство є ще доволі новою галуззю, що розвивається, порівняно з її сусідами, не так активно. На нашу думку, це пояснюється насамперед відсутністю окремої державної структури, яка займалася б питаннями повернення білоруських архівів. Створена 2009 року міжвідомча комісія з питань реституції сприятиме більш активному розвитку законодавчих норм з повернення наших культурних цінностей, що, у свою чергу, дасть новий поштовх до розвитку наукових досліджень.

2.3. Комплектування НАФ та відкриття доступу до архівних документів в Білорусі

Серед країн СНД Республіка Білорусь просунулася найбільш далеко у питаннях законодавчого визначення питань постійного зберігання електронних інформаційних ресурсів в державних архівах. Законотворчий процес у цьому напрямі у Білорусі пройшов певний шлях за результатами якого у республіці сформувався усталена позиція щодо електронних інформаційних ресурсів.

У Законі Республіки Білорусь «Про інформатизацію» закріплено таке визначення інформаційного ресурсу – «организованная совокупность документированной информации, включающая базы данных и знаний, другие массивы информации в информационных системах» [6]. Тож саме визначення було залишено без змін у новому Законі Республіки Білорусь «Про інформацію, інформатизації і захисту інформації» [7]. У Законі Республіки Білорусь «Про Національний архівний фонд та архівах у Республіки Білорусь» у редакції станом на 28.12.2009 р. було закріплено інакше визначення інформаційного ресурсу – «организованная совокупность документированной информации, включающая базы данных и другие массивы информации в информационных системах» [1]. Крім того, у Ст. 19 зазначеного закону визначалося наступне: «Для постоянно обновляемых информационных ресурсов в электронной форме (баз и банков данных), в том числе предоставляемых пользователям посредством информационных сетей, регулярно создаются архивные копии на правах подлинников. Периодичность создания архивных копий информационных ресурсов и порядок их передачи на государственное хранение определяются республиканским органом государственного управления по архивам и делопроизводству». А Ст. 27 цього закону врегульовувала «Использование информации, содержащейся в документах Национального архивного фонда Республики Беларусь, в целях удовлетворения нужд общества архивные учреждения осуществляют путем: создания электронных информационных ресурсов на базе архивной информации и предоставления доступа к ним».

Наприкінці 2011 р. на заміну Закону Республіки Білорусь «Про Національний архівний фонд та архівах у Республіки Білорусь» приймається Закон Республіки Білорусь «Про архівну справу і діловодство у Республіки Білорусь» [8]. Цей закон позбавлений визначення інформаційних ресурсів. Однак, у 2012 р. затверджується нова редакція Переліку типових документів Національного архівного фонду Республіки Білорусь, що утворюються в процесі діяльності державних органів, інших організацій і індивідуальних підприємств, із зазначенням строків зберігання. У п. 1006, що відноситься до глави 40 «Информационные системы и информационные ресурсы», визначені постійні строки зберігання для «основних» документів, що відносяться до виду «Информационные ресурсы (базы данных, в том числе базы знаний, web-сайты, электронные издания, геоинформационные системы, коллекции электронных материалов и др.)» [13, с. 135].

Таким чином, нині зазначений Перелік разом з законами «Про архівну справу і діловодство у Республіки Білорусь» та «Про інформатизацію» створюють законодавче поле, що забезпечує обов'язке приймання-передавання на постіне зберігання баз даних та веб-сайтів, як документів, від фондоутворювачів до державних архівів [40, с. 165].

Крім того, цьому процесу передувала науково-дослідна робота з боку білоруських архівістів, які розробили власні критерії відбору електронних інформаційних ресурсів: «Экспертиза ценности так называемых информационных ресурсов (базы и банки данных, кадастры, регистры, ресурсы для сети Интернет и т.д.), которые выполняются только в электронном виде, проводится на основании следующих критериев:

- для баз данных - степень новизны, уникальности информации, ее социальная значимость, коммерческая цнность, историческое значение;
- для Интернет-публикаций (сайтов, онлайн-овых каталогов) – статус организации-создателя, содержание, графическое оформление, историческое значение» [19, с. 5].

Проголошення в серпні 1991 р. колишніми радянськими республіками незалежності зумовило потребу розв'язання комплексу важливих завдань, спрямованих на розбудову власної державності. Складовою частиною активних суспільних перетворень стала реформа архівної справи. Однією з головних проблем архівної галузі, яка залишилася у спадок пострадянським державам, була закритість архівів, яка виявлялася у зберіганні значного обсягу засекречених документів, існуванні цілих таємних архівів, складній системі доступу до незасекречених документів, вибіркового підході до створення пошукових засобів, жорсткому контролю за характером використання архівної інформації [55].

Із початком демократичних процесів у суспільстві врегулювання проблеми правонаступництва державних архівів колишнього Союзу РСР [44, с. 216] закономірно постало питання про демократизацію архівної справи і насамперед лібералізацію доступу до архівних документів.

На початковому етапі реформування архівної галузі політичний чинник відіграв важливу роль у розгортанні процесу інтеграції архівів колишньої КПРС, спецслужб у систему державних архівів незалежних держав, включення до складу національних архівних фондів значного обсягу документів, які в них зберігалися, відкриття частини їх для використання.

Відповідні зміни вимагали формування законодавчої і нормативно-правової бази у сфері інформації загалом і в архівній справі зокрема. 28 травня 1993 р. тимчасовий порядок доступу до архівних документів та їх використання був визначений постановою Ради Міністрів Республіки Білорусь [10]. Норми даного документу закріпили базовий принцип рівності доступу до документів архівних фондів усіх громадян незалежних держав, визначили умови доступу до різних категорій конфіденційної інформації.

Важливим кроком на шляху запровадження демократичних принципів доступу до архівних документів стало прийняття в досліджуваних державах архівних законів. Виходячи з принципу загальнодоступності архівної інформації, громадяни отримали право мати доступ і вільно в будь-яких формах

розпоряджатися отриманою інформацією, отримувати копії архівних документів. Фундаментальні засади загальнодоступності, публічності й безоплатності у сфері доступу до архівних документів були покладені й в основу архівного закону Білорусі (1994 р.). Закон закріпив дозвіл на використання архівної інформації у комерційних цілях на підставі державних ліцензій, особисту відповідальність користувача за отриману ним архівну інформацію [1]. Право користуватися документами Національного архівного фонду або їх копіями на підставі особистої заяви і документа, що засвідчує особу, вмістив перший архівний закон Білорусі, однак, було визначено строки обмеження доступу до документів, які містять державну таємницю.

Задекларована в архівному законі система доступу й використання документів національних архівних фондів далі розвивалася в законодавстві держави. Було сформовано нормативно-правову базу, яка регламентує роботу архівів з організації доступу і використання документів, організацію науково-інформаційної діяльності, з'явилися галузеві й загальнодержавні нормативні акти, які торкаються питань доступу користувачів до архівних документів.

Досвід, який накопичили архівісти з часу застосування архівного законодавства, було враховано під час розробки нових редакцій архівних законів. Було розмежовано терміни «користування документами» й «використання інформації документів»; названо причини, на основі яких особі може бути відмовлено у доступі до документів; уточнено права й обов'язки користувача; визначено умови, коли архівні установи надають платні послуги; чітко збалансовано вимоги щодо захисту персональних даних, що містяться в архівних документах, та інтересів суспільства у сфері доступу до інформації. Так, в архівному законодавчому акті Білорусі закріплено норму: «обмеження доступу до архівних документів, що містять дані, які відносяться до особистої таємниці громадян, встановлюється на строк 75 років з дня створення таких документів... Порядок доступу до документів, що містять дані щодо особистої таємниці громадян, встановлюється республіканським органом державного управління у сфері архівної справи і діловодства» (ст. 29) [8].

Важливим кроком на шляху демократизації доступу до архівних документів стало прийняття в Білорусі правил роботи в читальних залах архівів. Встановлено єдиний порядок для всіх архівів, гарантовано однакові й рівні права на безкоштовне користування документами і науково-довідковим апаратом з теми, отримання копій документів та ін. Нові правила роботи користувачів у читальних залах державних архівів, відповідно до білоруських [15] нормативних документів передбачають подання в архів особою, яка проводить наукову роботу згідно з планами наукових установ або виконує службові завдання, разом із заявою-анкетною офіційного листа організації, що підтверджує її повноваження.

Протягом усього періоду реформ архіви Білорусі проводять копітку роботи щодо розсекречування, оприлюднення та вивчення значного обсягу документів, які в радянський час зберігалися в архівах КПУ, спецслужб, у фондах державних архівів, зняття обмежень доступу до не менш значних документальних масивів, регламентування на зрозумілих цивілізованих принципах обмежень, що залишилися. Законодавство визначило питання розсекречування документів, які містять інформацію, що є державною таємницею. Визначили строк розсекречування документів по закінченні 30 років після їх створення; допускається розсекречування раніше вказаного терміну даних, що втратили секретний характер. Одночасно передбачено можливість продовжити 30-річний обмежувальний термін у разі збереження актуальності секретного характеру інформації [44, с. 220].

Державні архіви Білорусі з початку 1990-х років виконали чимало роботи щодо розсекречення та забезпечення доступу до надзвичайно важливих документальних комплексів, які дають змогу вивчати проблеми порушення прав людини в СРСР, політичних репресій проти мільйонів громадян, цілих народів, колективізації і розкуркулення, гонінь інтелігенції, священнослужителів.

Варто зазначити, що певним чином, архівна політика Білорусі переплітається із геополітичними стратегіями, а саме, знаходить у доволі

тісному взаємозв'язку із аналогічними процесами в Російській Федерації. Особливо яскраво це простежується в галузі розсекречення архівних документів та відкриття доступу для громадян.

Розсекречування документів у Росії відбувалося більш швидкими темпами у першій половині 1990-х років. Цьому сприяла діяльність Комісії з архівів КПРС і КДБ (1991–1993 рр.), Комісії з розсекречування документів, створених КПРС (1994–1996 рр.). Після тривалого часу закритості архівів «інформаційний вакуум» був моментально підірваний. На думку В. Козлова і О. Локтевої, ця «архівна революція» викликала справжню культурну кризу, яка була спровокована неготовністю культурної інфраструктури до сприйняття інформаційної хвилі. Як результат, із середини 1990-х років обсяги розсекречених документів у російських архівах стали скорочуватися, російські архівісти почали впроваджувати вибіркового підхід до вирішення проблеми розсекречування, значно ускладнилася процедура розсекречення. Все це дало підстави російським дослідникам говорити про початок архівної «контрреволюції», яка далі негативно впливає і на сучасні процеси державотворення [51].

Відкритим залишається питання подальшого розсекречення документів колишніх архівів Комуністичної партії Білорусії через те, що немає правонаступників цього комплексу. Станом на 1 січня 2011 р. в державних архівах Республіки Білорусь на зберіганні містилося понад півмільйона нерозсекречених одиниць зберігання партійних документів, що становить 21,6 % їхньої загальної кількості. Зупинення розсекречення вказаних матеріалів перешкоджає процесу розширення інформаційної бази державних архівів [31].

Попри наявні труднощі і проблеми, проведена в Білорусі робота з розсекречення архівних документів сприяє розширенню джерельної бази історичних досліджень, ліквідації «білих плям» у національних історіях. Розсекречені документи широко публікуються в документальних збірниках, активно використовуються в читальних залах архівів, при проведенні

інформаційних заходів, репрезентуються на виставках різноманітної тематики, інформація про них подається у різних видах довідкових архівних видань.

Результатом відкритості архівів стало збільшення кількості дослідників, у тому числі з-за кордону, розширення тематики інформаційних запитів. Провідне місце в роботі державних архівних установ сьогодні посідає виконання запитів, спрямованих на соціальний захист та забезпечення прав громадян держав, іноземних громадян, задоволення інтересів населення, пов'язаних із доступом до ретроспективної документної інформації. Архівні довідки та копії документів сприяють забезпеченню прав громадян, гарантують соціальний захист, дають змогу їм оформлювати пенсії, переглядати їх розмір, отримувати компенсаційні виплати, користуватися відповідними пільгами.

Таким чином, із проголошенням незалежності в Білорусі були започатковані процеси демократизації доступу до архівних документів. Основу національних архівних законів склали фундаментальні принципи загальнодоступності, публічності й безоплатності в сфері доступу до ретроспективної інформації при збереженні обґрунтованих обмежень щодо державної таємниці, конфіденційних даних та ін. Найважливішим практичним заходом на шляху демократизації доступу до архівних матеріалів стала робота з розсекречення цілих комплексів документів, яка потребує подальшої активізації.

2.4. Взаємовідносини державних архівних установ з недержавними структурами.

Процеси, що відбуваються в Республіці Білорусь, пов'язані з переглядом державного устрою, проголошенням суверенітету республіки, реорганізація органів управління, а також виникнення структур недержавних форм власності мали істотний вплив на організацію документів Національного архівного фонду (НАФ).

У республіці створено нове архівне законодавство, що відображає сучасні умови і перспективи на майбутнє. Основи правового статусу документів, в тому

числі і недержавних органів, відображені насамперед у Законі «Про Національний архівний фонд та архівах в Республіці Білорусь» від 6 жовтня 1994 року (в редакції Закону «Про Національний архівний фонд та архівах в Республіці Білорусь» від 6 січня 1999 г.), Положенні «Про Національний архівний фонд Республіки Білорусь», затвердженому Указом Президента Республіки Білорусь від 20 вересня 1996 № 373 (в редакції Положення «Про Національний архівний фонд Республіки Білорусь», затвердженого Указом президента Республіки Білорусь від 4 жовтня 2002 № 513), та інших актах законодавства республіки [1; 35].

Відповідно до законодавства республіки поряд з державною часткою НАФ в його склад включається і недержавна частина. Недержавну частину Національного архівного фонду складають архівні фонди та документи, що знаходяться у власності підприємств, установ і організацій колективного та змішаної форм власності, в приватній власності юридичних і фізичних осіб, громадських об'єднань з моменту їх реєстрації в установленому Законом порядку.

Перехід до регульованих ринкових відносин на базі підприємництва і конкуренції з використанням всіх форм власності, функціонування суспільно-політичних структур вносять якісні зміни в організацію накопичення документів Національного архівного фонду республіки.

У зв'язку з цим актуальною є проблема перегляду списків організацій – джерел формування НАФ.

Питання, пов'язані з включенням до списків джерел формування державних архівів нових видів організацій, постійно знаходяться в сфері уваги експертних служб республіки. Складність організаційної роботи в нових умовах комплектування полягає в «відстеження» знову утворених недержавних структур. Найбільш ефективною формою цієї роботи є встановлення та налагодження ділових контактів з центрами реєстрації відповідних органів (місцеві органи влади, статистики, фінансів, юстиції). У міру встановлення контактів з цими організаціями нового типу, накопичення інформації про їхню

діяльність вони включаються окремими розділами в списки джерел формування державних архівів із зазначенням форми їх власності. Так, недержавні організації, що включаються до списків джерел формування НАФ, класифікуються відповідно до Цивільного кодексу Республіки Білорусь 1998 р наступними видами: повні товариства; командитні товариства; акціонерні товариства; відкриті акціонерні товариства; закриті акціонерні товариства; товариства з обмеженою відповідальністю; товариства з додатковою відповідальністю; унітарні підприємства; виробничі кооперативи. Всього по республіці включено в списки (№ 1 і 2) 4 270 недержавних організацій [13, с. 58; 35].

Формування НАФ республіки документами громадських об'єднань, політичних партій здійснюється відповідно до Закону Республіки Білорусь «Про громадські організації» від 4 жовтня 1994 року (в редакції Закону Республіки Білорусь «Про громадські об'єднання» від 31 січня 1995 г.), Законом Республіки Білорусь «Про політичні партії» від 5 жовтня 1994 г. Усього за республіці включено в списки (№ 1 і 2) 6 848 громадських об'єднань [35].

Критерії віднесення до джерел формування НАФ організацій і підприємств нового типу, громадських об'єднань, порядок прийому їх документів на державне зберігання визначені в розроблених Белкомархівом Методичних рекомендаціях. В умовах приватизації і появи великої кількості недержавних організацій і підприємств збереглася з минулих часів система ведення списків джерел комплектування державних архівів вже не дозволяє безпосередньо і в повній мірі забезпечити відображення в їх архівних фондах всіх найважливіших сторін і етапів розвитку суспільства. Тому архівне законодавство передбачає різні форм співпраці державних архівів і недержавних організацій, головним чином, за допомогою укладення договорів, в тому числі і при передачі документів недержавної частини НАФ в державні архіви. Так, Національним архівом Республіки Білорусь в 2000 – 2003 рр. укладено 32 договори. Це, в основному, комерційні банки, недержавні ВНЗ,

страхове товариство «Славнефтебанк», Міжнародний арбітражний суд при Торгово-промисловій палаті, Об'єднана громадянська партія та ін. Відповідно до статті 15 Закону допускається за згодою органів Державної архівної служби передача документів недержавних організацій в державні архіви, але з обов'язковою компенсацією власником державі витрат по їх зберіганню [35].

Порядок і умови передачі документів недержавної частини НАФ на зберігання до державних архівів, а також розмір компенсації державі в особі державного архіву витрат зі зберігання цих документів визначається затвердженим постановою Ради Міністрів Республіки Білорусь від 31 січня 2000 № 125 Положення «Про порядок участі організацій в відшкодування витрат по зберіганню документів в державних архівах». Підставою для укладення договору між державним архівом і власником архівних фондів і документів є заява власника [35].

Слід зазначити, що державний архів укладає договір з власником документів недержавної частини НАФ не у всіх випадках, а тільки при наявності вільних площ в архіві, кваліфікованих фахівців для проведення відповідної науково-технічної обробки документів і т. д.

Однак договірні відносини припускають обопільну зацікавленість і згоду контрагентів (державного архіву, з одного боку, недержавної організації - з іншого) і не дають гарантії якісного поповнення фондів державних архівів документами недержавної частини НАФ. Фактично єдиним джерелом, що забезпечує поповнення фондів державних архівів документами недержавної частини НАФ, є передача їм документів ліквідованих недержавних організацій. Відповідно до законодавства Республіки Білорусь документи ліквідованих недержавних організацій, які не мають правонаступників, переходять у власність держави [8; 13].

У той же час такий порядок, безумовно, не гарантує і не дозволяє прогнозувати державним архівам поповнення своїх фондів відповідними документами. У цій ситуації державні архіви зацікавлені в регулюванні процесів управління документацією в недержавних організаціях.

Особливо яскраво цей аспект взаємовідносин державних архівів і недержавних організацій знайшло відображення у визначенні термінів зберігання документів, що утворюються в діяльності організацій нового типу. У 2001 р Комітетом з архівів та діловодства був затверджений в якості нормативного правового акта Перелік документів із зазначенням термінів зберігання. Згідно з цим Переліком для документів недержавних організацій встановлені ті ж терміни зберігання, що і для державних організацій, що включаються до списків джерел формування державних архівів. Це означає, що на даному етапі абсолютно все недержавні організації зобов'язані забезпечити постійне зберігання встановленого Переліком комплексу документів [35]. Очевидно, що дана норма є тимчасовою і в довгостроковій перспективі працювати не буде. Це обумовлено тим, що, з одного боку, документи далеко не всіх недержавних організацій за своїм якісним складом представляють і представлятимуть інтерес для державних архівів, з іншого - постійне зберігання все зростаючого комплексу документів недержавних організацій буде неможливим з точки зору фінансових та інших матеріальних витрат. Експертиза цінності документів недержавних організацій, для яких сьогодні встановлено постійний термін зберігання, буде неминучою. Однак Державна архівна служба залишає за собою право в подальшому визначати, які документи недержавних організацій будуть зберігатися постійно, а які можна буде знищити безболісно для якісного складу НАФ [13].

Говорячи про взаємини Державної архівної служби та організацій недержавної частини НАФ, слід сказати, що при цьому вирішується одне з найважливіших питань, який стосується захисту законних прав та інтересів громадян, перш за все їх соціального захисту. Документи по особовому складу (про трудовий стаж, розмір заробітної плати та ін.) Включаються до складу НАФ, законодавством встановлено обов'язковий комплекс таких документів в організаціях усіх форм власності. Контроль державних архівів за станом діловодства та збереженням документів з особового складу є одним із першочергових завдань їх діяльності. Саме Державною архівною службою було

ініційовано створення спеціальних районних і міських архівів для зберігання в першу чергу таких документів. На сьогоднішній день в Білорусі створено понад 120 районних і міських архівів місцевих виконавчих і розпорядчих органів. Державні архіви республіки надають необхідну методичну і практичну допомогу в їх діяльності [35].

В даний час, коли численні організації змінюють форму власності в процесі приватизації, збереження їх документів викликає серйозні побоювання.

Відповідно до статті 16 Закону та Положенням про НАФ у разі приватизації державних підприємств архівні фонди та архівні документи, що утворилися в процесі діяльності цих підприємств до приватизації, залишаються в складі державної частини НАФ незалежно від місця їх зберігання. З метою регулювання питань подальшого зберігання документів підприємств, що приватизуються організацій Белкомархівом розроблено і 25 червня 1999 затверджено Положення «Про Порядок обліку і зберігання архівних документів при приватизації державного майна» та погоджено з Міністерством по управлінню державним майном і приватизації [1; 35].

Відповідно до цього Положення документи приватизується організації, що утворилися в її діяльності з моменту приватизації, включаються вже до недержавної частини НАФ, тобто організація стає їх власником. Попередньо, перш ніж прийняти рішення про подальше зберігання документів приватизується організації, установи державної архівної служби проводять обстеження стану збереженості документів на момент приватизації і готують відповідний висновок. Приватизовані організації також можуть передавати документи з особового складу на зберігання до районних і міських архівів по особовому складу, про які йшлося вище. Ця передача здійснюється також на підставі висновку відповідного архіву [1; 3].

Відповідно до статті 15 Закону допускається можливість передачі юридичною або фізичною особою права власності на архівні документи недержавної частини НАФ. Наприклад, недержавна організація може продати, подарувати або передати іншим шляхом свої архівні документи іншої

недержавної організації. Єдиним обмеженням передачі права власності на архівні документи є заборона на передачу і вивезення архівних документів за межі країни. В таких умовах питання збереження цих документів НАФ стає надзвичайно актуальним. Однією з практичних заходів, спрямованих на забезпечення збереженості архівних документів недержавної частини НАФ, стало включення в Закон положення, що зобов'язує юридичних і фізичних осіб, які придбали архівні фонди та архівні документи недержавної частини НАФ у іншого власника, підписати з державним архівом охоронне зобов'язання, в якому новий власник зобов'язується забезпечити збереження цих документів. З метою практичної реалізації цієї норми Закону постановою Белкомархіва від 17 березня 2000 № 11 затверджено «Правила видачі архівних зобов'язань при передачі права власності на архівні документи недержавної частини Національного архівного фонду Республіки Білорусь». Слід сказати про те, що підписання охоронного зобов'язання не обмежує право власності нового власника документів по їх володіння, користування і розпорядження [1; 3; 8].

Оскільки архівні установи республіки традиційно зацікавлені в регулюванні процесів створення документів і роботи з ними, питань управління документацією приділяється велика увага. У республіці розроблено цілий комплекс документів, що регулюють найважливіші сторони роботи з документами в організаціях незалежно від форми власності. Це стандарти, інструкції, правила та ін. При цьому регулюються практично всі стадії життєвого циклу документа – від підготовки його проекту до передачі на державне зберігання. Розробляються в цих цілях Белкомархівом документи після проведення обов'язкової юридичної експертизи в Міністерстві юстиції і реєстрації в Національному реєстрі правових актів Республіки Білорусь стають обов'язковими для виконання всіма організаціями Білорусі, незалежно від форм власності.

Таким чином, через видання різних інструкцій, положень, правил та інших нормативних документів з питань управління документацією Державна архівна

служба республіки отримує дієвий інструмент впливу на склад, збереження документації в організаціях різних організаційно-правових форм.

Державною архівною службою республіки не тільки встановлюються єдині принципи роботи з документами в організаціях, але і здійснюється контроль за їх дотриманням. Особливістю цього процесу в Білорусі є те, що контроль Державної архівної служби поширюється на діяльність недержавних організацій, які нарівні з державними зобов'язані дотримуватися всі встановлені законодавством вимоги в області діловодства та архівного зберігання документів. Цей контроль з боку архівної служби, крім чисто економічного інтересу для держави, також дозволяє державним архівам істотно впливати на формування НАФ, в тому числі і його недержавної частини.

За порушення вимог законодавства щодо ведення діловодства та архівного зберігання документів встановлено адміністративну відповідальність, відповідно до якої передбачаються штрафні санкції за найбільш суттєві порушення в цій сфері. Відповідно до Адміністративного кодексу Республіки Білорусь штрафні санкції можуть накладатися також за недотримання вимог, що пред'являються до порядку роботи з документами, їх обробки, руху і зберігання. Контроль з цих питань покладено на Комітет з архівів та діловодства, в складі якого з 1999 р діє Державна інспекція архівів і діловодства. У штаті кожного державного архіву є державні інспектори, до функцій яких входить проведення перевірок в організаціях усіх форм власності та внесення подань про накладення адміністративних стягнень у державну інспекцію. Діяльність державної інспекції та державних інспекторів регулюється Законом і спеціальною постановою Уряду [13; 35].

Таким чином, державні архіви республіки, розробляючи законодавчі норми і використовуючи контрольні функції, впливають на якісний склад відбираються на державне зберігання документів, а також процеси управління документацією в організаціях різних форм власності. Це дозволяє забезпечити установам державної архівної служби активну участь в системі суспільних відносин.

РОЗДІЛ 3.

ПИТАННЯ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ В АРХІВНІЙ СПРАВІ БІЛОРУСІ

3.1. Побутування електронних документів в архівній справі Білорусі

Високі темпи інформатизації суспільства, впровадження систем електронного документообігу та цифрового підпису (ЕЦП) є невід'ємними складовими тенденцій електронного урядування (Е-урядування) в Україні. У наш час електронні документи (Ед), підписані ЕЦП, стали надійним інструментом захисту юридичної сили документа і активно використовуються в державному управлінні та комерційній діяльності.

Поступовий розвиток електронного документообігу в нашій державі та за кордоном вимагає створення оптимальних умов для архівного зберігання Ед. У найближчій перспективі Центральному державному електронному архіву України належить прийняти на зберігання величезні масиви Ед та електронних інформаційних ресурсів (ЕІР), забезпечивши при цьому надійне зберігання протягом тривалого терміну, автентичність, цілісність та можливість доступу до них.

Саме тому одним із важливих чинників формування оптимальної моделі архівного зберігання в Україні є врахування досвіду роботи в цій галузі інших країн. метою даної статті є дослідження досвіду роботи з Ед та технологій архівного зберігання Ед у Республіці Білорусь. Аналіз наявного досвіду дає можливість виокремити основні тенденції архівного зберігання Ед, визначити актуальні проблеми сьогодення та уникнути їх у подальшій роботі.

Для забезпечення збереженості цифрової інформації пропонуються різні підходи. Перший із них – збереження документів за місцем їх створення, в тих організаціях, котрим ці документи належать. При цьому державні архіви повинні забезпечувати тільки облік документів і контроль за їх зберіганням (наприклад, такий спосіб реалізовано в Австралії).

Другий можливий підхід – це створення у звичайних державних архівах підрозділів по збереженню електронної документації. Таким шляхом пішли у

Сполучених Штатах Америки і деяких інших країнах. У США при Національному архіві (NARA) створено Центр електронних документів (Center for Electronic Records). До інших американських архівів також надходять на зберігання як традиційні, так і електронні документи.

Третім варіантом є створення спеціалізованого архіву, який зберігав би тільки електронні документи, подібно до того, як існують архіви для кінофільмів, фотодокументів, аудіо- і відеозаписів. Такі архіви (спочатку вони називалися «архівами даних» – Data archives) були створені на приватній основі в деяких західноєвропейських країнах (Данії, Нідерландах) ще в 1960-ті роки для зберігання матеріалів переписів населення і науково-дослідницьких баз даних. В останні роки намітилася тенденція перетворювати їх на державні архіви, котрі повинні зберігати не тільки бази даних, а й матеріали діловодства державних установ, якщо такі існують в електронному вигляді [49].

Кожен із цих підходів має свої переваги і свої недоліки, котрі можуть по-різному виявлятися в країнах з різним рівнем економічного розвитку і різними культурними традиціями. Серед фахівців побутує думка, що австралійський досвід можна застосовувати тільки в країнах із сильними традиціями законослухняності та виконавчості, де більшість членів суспільства очевидно усвідомлює свою відповідальність перед майбутніми поколіннями. Підтримування документів у доступному стані потребує постійної турботи: контролю фізичного стану носіїв, регулярної конвертації (перезапису на інший тип носія і (або) у файл іншого типу) та міграції даних (переносу в інше інформаційне середовище, у тому числі під нові операційні системи). Організації, які створюють документи, далеко не завжди мають можливість (та й бажання) виявляти таку турботу стосовно документів, безпосередня потреба в яких уже не є актуальною. У країнах, де рівень суспільної свідомості недостатній, цей підхід неухильно призведе до масової загибелі документів, і ніякий контроль з боку архівних установ не зможе цьому запобігти.

Американський підхід виправданий тільки в багатих країнах із сильною економікою, тому що він дуже вартісний. В умовах постійних змін

інформаційних технологій, програмного забезпечення і носіїв інформації потрібні такі ж постійні витрати на технічне переоснащення архівів і перенавчання персоналу. Між тим, архівна галузь майже в кожній країні традиційно є однією з найменш фінансованих. Для неї досить важко підтримувати на необхідному рівні технічне й кадрове забезпечення хоча б одного архіву. Розпорошення наявних коштів на кілька об'єктів за таких умов є безперспективним.

Третій підхід прийнятний для будь-якої країни, до того ж його можна поєднувати з будь-яким із двох інших. При необхідності можна залишити документи в організації, яка має достатній потенціал для їхньої гарантованої збереженості у відомчому архіві. Для цього можна в індивідуальному порядку продовжити для цієї організації термін відомчого зберігання або видати їй ліцензію на довгострокове зберігання архівних документів. Крім того, спеціалізований центр може поступово, по мірі надходження фінансів, перетворюватися на базу по підготовці кадрів для інших архівів, що дозволить плавно перейти в майбутньому до іншого варіанту. В Білорусі пішли саме третім шляхом. Передбачається, що основна турбота про збереженість електронних документів у недалекому майбутньому має бути прерогативою спеціальної архівної установи [49].

Ключовим аспектом проблеми є створення відповідної нормативно-правової бази. Як відомо, поняття «документ» (безвідносно до матеріального носія, на якому він зафіксований) можна трактувати з різних позицій. Відносно паперових носіїв критерії розроблені і загально визнані. Відносно інформації на машинних носіях такі підходи ще тільки розробляються, але чинна нормативно-правова база дозволяє розглядати їх у єдиному контексті з іншими видами архівних документів.

У новій редакції Закону «Про Національний архівний фонд і архіви в Республіці Білорусь», прийнятій у січні 1999 р., міститься перелік видів документів, які віднесено до НАФ. У загальному списку прямо згадані бази і банки даних, тобто види інформаційних ресурсів, які існують лише в

електронному вигляді. Крім того, обумовлено, що й інші види документації (управлінська, статистична, наукова, технологічна, нормативно-технічна, проектна, конструкторська і т.п.) «можуть бути зафіксованими як на паперових носіях, які безпосередньо доступні людському сприйняттю, так і на електронних носіях, які вимагають спеціальних технічних засобів відтворення», включаючи електронні (магнітні, оптичні) носії [3].

Питання забезпечення збереженості Ед після завершення їх використання в управлінській діяльності та передачі на архівне зберігання наразі є одним з нагальних у діяльності архівістів Білорусі. Робота з формування нормативних основ архівного управління Ед почала здійснюватися ще 10 років тому і особливо активізувалася останнім часом у зв'язку з прийняттям законодавчих актів про Е-урядування, електронний документ, електронний цифровий підпис.

Зокрема, нещодавно ухвалено Закон Республіки Білорусь «Про електронний документ та електронний цифровий підпис» від 28.12. 2009 р. №113-З [9], спрямований на встановлення правових засад застосування Ед, а також правових умов використання ЕЦП в електронних документах, при дотриманні яких ЕЦП в електронному документі прирівнюється до власноручного підпису документа на паперовому носії. Поняття «електронний документ» трактується, як документ в електронному вигляді з реквізитами, які дають змогу встановити його цілісність та достовірність. Вперше на законодавчому рівні закріплюються визначення таких термінів, як «дійсність електронного документа», «цілісність електронного документа», «копія електронного документа», «сертифікат відкритого ключа». Цим Законом передбачено створення державної системи керування відкритими ключами, що являє собою систему акредитованих центрів, які здійснюють послуги з реєстрації та зберігання сертифікатів відкритих ключів. Прийняття Закону Республіки Білорусь «Про електронний документ і електронний цифровий підпис» дозволить створити умови для подальшого розвитку електронного документообігу, у тому числі електронного декларування, підвищити ефективність механізмів реалізації Е-урядування в Білорусі [9; 40, с. 166].

Виважена державна інформаційна політика та швидке впровадження електронного документообігу в органах державної влади реалізується на підставі державної програми інформатизації Республіки Білорусь на 2003–2005 роки і на перспективу до 2010 року «Електронна Білорусь». Координатор цієї програми – білоруське Міністерство зв'язку та інформатизації. Основною метою програми є формування у Білорусі єдиного інформаційного простору, а також створення єдиної інформаційної системи, у тому числі загальнореспубліканської системи електронного документообігу. Частка внутрішнього електронного документообігу в органах державної влади в загальному обсязі документообігу повинна бути збільшена до 60 %; частка міжвідомчого документообігу до 40% [27; 40, с. 167].

У системі електронного документообігу передбачено оперативне зберігання Ед з формуванням описів і номенклатур справ. оперативне зберігання Ед до передачі у відомчий архів повинна забезпечити кожна інформаційна система згідно із специфікою діяльності організації. Терміни зберігання Ед визначаються Переліком типових Ед, які створюються в діяльності органів державної влади, організацій шляхом проведення експертизи цінності на стадії планування життєвого циклу Ед.

Що стосується питання постійного архівного зберігання Ед, то державна програма передбачає необхідність забезпечення сумісності відомчих стандартів зберігання електронних документів та документообігу, уніфікацію форматів Ед, що суттєво полегшить роботу з міграції Ед при постійному зберіганні [53].

У зв'язку з цим розроблено та затверджено ряд нормативних документів: «Типові проектні рішення автоматизованої системи документообігу для державних органів», «Інструкція з діловодства в державних органах та організаціях Республіки Білорусь» (затверджена Постановою міністерства юстиції Республіки Білорусь 19.01.2009 №4), Інструкція про порядок введення діловодства по адміністративних процедурах в державних органах влади, інших організаціях (затверджена Постановою міністерства юстиції Республіки Білорусь 07.05.2009 №39) та ін. [19; 40, с.168].

Для вирішення проблеми постійного архівного зберігання електронних документів та інформаційних ресурсів (ІР) у 1998 р. був створений Білоруський науково-дослідний центр електронної документації (БілНдЦЕд). Нині БілНдЦЕд – провідний науковий центр з розробки нормативних та методичних документів, впровадження тенденцій з розвитку інформаційних технологій в Білорусі [26].

Пріоритетним напрямком діяльності БілНдЦЕд є створення та удосконалення нормативно-методичної бази. Зокрема, розроблено такі нормативні документи:

Державний стандарт Республіки Білорусь (СТБ) 1221-2000 «Документи електронні. Правила виконання, обігу й зберігання»;

«Типове положення про архів електронних документів організації», яке визначає основні завдання по забезпеченню прийому, обліку, зберігання, використання Ед в організації, проведення експертизи цінності Ед і передачі їх на державне зберігання;

«Інструкція з проведення експертизи цінності й передачі електронних документів і інформаційних ресурсів на державне зберігання» встановлює порядок проведення експертизи цінності Ед і інформаційних ресурсів, їх підготовки й передачі на державне зберігання. дія Інструкції поширюється на організації, в діяльності яких утворюються управлінські, науково-технічні, аудіо-, відео- і фотодокументи, а також ІР, включені до складу НАФ і не мають аналогів на паперових носіях: електронні кадастри, реєстри, реєстри, банки й бази даних, інтернет-публікації [24; 26; 40, с.168].

Нині приймання Ед до архіву здійснюється в обмежених масштабах, з метою вироблення основних технологій програмно-незалежного зберігання і надання доступу в довготерміновій перспективі. Склад фондів архіву Ед БілНдЦЕд складається з Ед та ІР державного значення, що зберігаються у вигляді архівних копій. Також зберігаються статистичні дані про установи культури й мистецтва Республіки Білорусь, архівні колекції цифрових копій документів Білоруського державного архіву-музею літератури й мистецтва.

При передачі в БілНдЦЕд Ед переносяться на носії архіву – оптичні диски, на яких й зберігаються Ед. Система зберігання передбачає роздільне зберігання самих документів (у сховищі дисків) та довідкової інформації про них, яка знаходиться в базі даних. Наявність ЕЦП не є винятковою умовою для прийняття документа на зберігання до державного архіву. Засвідчити оригінальність Ед можна й за допомогою відповідно оформленого паперового документа – засвідчувального аркуша. У ньому зазначаються лише контрольні характеристики файлу (файлів), визначені за допомогою стандартизованої процедури шифрування, фіксований набір обов'язкових реквізитів. Перелік реквізитів визначається «Правилами обліку й передачі електронних документів на державне зберігання». Обов'язковими реквізитами є назва та вид Ед, дати створення, відомості про авторів, відомості про захист документу, відомості про засоби ЕЦП, відомості про технічні й програмні засоби, необхідні для відтворення документу, відомості про склад документу [24; 26].

Цікавою є практика БілНдЦЕд щодо архівного зберігання ІР. Відповідно до Закону Республіки Білорусь «Про Національний архівний фонд» від 6.09 1994 р. № 3277-ХІІ, до складу Національного Архівного Фонду Республіки Білорусь, крім різних видів документів, входять також ІР-бази, банки даних. У Статті 19 цього Закону зазначається, що для постійно обновлюваних інформаційних ресурсів у електронній формі (баз і банків даних), у тому числі тих, які постачаються користувачам через електронні мережі, регулярно створюються архівні копії на правах оригіналів. Періодичність створення архівних копій ІР регламентується Інструкцією «Про періодичність створення архівних копій інформаційних ресурсів і порядок їх передачі на державне зберігання», затвердженою комітетом архівів та діловодства Білорусі. Під інформаційними ресурсами розуміють будь-яку сукупність документованої інформації, яка знаходиться в активному використанні і постійно змінюється: банки даних (включно з кадастрами і реєстрами), Інтернет-публікації (інформаційні сервери, веб-сайти). Ця Інструкція є обов'язковою для виконання підприємствами,

організаціями, органами державної влади, у яких створюються документи Національного Архівного Фонду [3; 7; 16].

Архівна копія створюється щоразу при внесенні в ІР постійного терміну зберігання змін, які можуть призвести до втрати даних. Порядок передачі на архівне зберігання ІР залежить від їхніх термінів зберігання, а саме: ІР постійного терміну зберігання, що підлягають передачі на державне зберігання, ІР постійного терміну зберігання, що не підлягають передачі на державне зберігання, ІР тимчасового терміну зберігання. Архівні копії ІР, що підлягають передачі на державне зберігання, передаються до БілНдЦЕд з описовою документацією, відповідно до графіка передачі архівних копій. Графік може передбачати передачу одночасно декількох копій, які зроблені протягом визначеного періоду, але не рідше одного разу на рік .

На думку білоруських фахівців, Білоруський науково-дослідний центр електронної документації є лише однією, хоча й основною, ланкою в системі збереження Ед. Важливу роль відіграють також відомчі архіви в установах, організаціях, на підприємствах. Нині їх створення тільки починається. Відомчі системи електронного документообігу і державна система архівного зберігання мають стати компонентами єдиної системи, яка охопила б увесь апарат управління. Важливо, щоб архів міг забезпечити не тільки збереженість Ед протягом встановленого терміну, але й мав можливість перевірки автентичності ЕЦП у майбутньому. При цьому слід врахувати той факт, що формат ЕЦП нерозривно пов'язаний з форматом Ед. При міграції Ед перевірка автентичності ЕЦП стає несуттєвою, оскільки з'являється новий документ з іншими реквізитами та контрольними характеристиками: датою останнього збереження, об'ємом, контрольною сумою, ЕЦП та ін. Це означає, що оригінал Ед буде неможливо прочитати та використовувати, а його міграційна копія не буде мати юридичної сили [3; 7; 16; 40, с. 167].

Ця проблема останнім часом набуває глобального значення, і білоруським архівістам також доведеться шукати шляхи її вирішення. Якими будуть інформаційні технології майбутнього – передбачити складно, хоча деякі їхні

риси вже сьогодні є досить чіткими. Так, можна припустити, що вони будуть повністю інтегровані в глобальну систему телекомунікації. Виходячи з цього, можна оцінити ступінь доступності інформаційних ресурсів, які створюються сьогодні: ті з них, для яких уже зараз важко забезпечити онлайнний доступ через Інтернет, напевно, будуть важкодоступними для наших нащадків (а, можливо, і для нас самих уже за 10–15 років). З огляду на це, найбільш перспективним видається досягнення «відкритості» автоматизованої системи архіву на базі сучасних Інтернет-технологій. Але конкретні шляхи до цієї мети ще потрібно шукати [40, с. 167].

Методологія організації архівного зберігання Ед в Україні починає формуватися та знаходити своє вирішення. Над виконанням завдань і функцій держави з управління архівною справою та діловодством та забезпеченням постійного архівного зберігання Ед працює Центральний державний електронний архів України (ЦдЕА України).

Враховуючи міжнародний досвід, а також досвід Білорусі з питань архівного зберігання Ед та можливості його адаптації в Україні, ЦдЕА України протягом двох років своєї діяльності здійснив низку заходів щодо створення оптимальної моделі постійного зберігання Ед в умовах змін програмно-технічних засобів, що використовуються для створення та зберігання Ед.

Ця модель передбачає передачу Ед на зберігання до ЦдЕА України через інформаційно-телекомунікаційні канали, тобто з інформаційної системи державних архівних установ до інформаційної системи ЦдЕА України. В якості надійних джерел постійного архівного зберігання Ед використовуються сервери (вінчестери). Державні архівні установи виступають посередниками між установами, у діяльності яких створюються Ед та ЦдЕА України, який здійснює технічне забезпечення постійного зберігання Ед [38].

Нині ЦдЕА України здійснює координацію діяльності та сприяє налагодженню співпраці з державними архівними установами, органами державної влади, науковими інститутами, установами, організаціями в галузі електронного документообігу, впровадження інформаційно-комунікаційних

технологій, електронного цифрового підпису, організації архівного зберігання Ед.

Отже, як свідчить практика, архівне зберігання Ед та забезпечення автентичності Ед в довготерміновій перспективі є актуальними питаннями, як для України, так і Білорусі. На даному етапі ЦДЕА України орієнтується на позитивний досвід інших країн з організації постійного зберігання Ед, а також враховує думку всіх сторін даного процесу: архівістів, документознавців, спеціалістів інформаційних технологій.

3.2. Організація зберігання електронних документів в роботі профільних інституцій Білорусі

Проблема збереженості документів в електронній (цифровій) формі це виклик, з яким зіткнулися архівісти в усьому світі. Дана категорія документів має свою специфіку: для відтворення в читабельному вигляді вони потребують програмно-технічних засобів, котрі, як відомо, мають властивість швидко застарівати. У результаті документи на машинних носіях, які зберігаються самі по собі протягом короткого строку (кілька років), можуть виявитися недоступними, або доступ до них виявиться надто дорогим. Як приклад можна навести долю першого покоління електронних документів, створених і використовуваних за допомогою машин класу ВЕОМ і ЄСЕОМ. З виходом цих машин з експлуатації виявилися втраченими практично всі дані, не переведені відразу в нові формати і на носії наступних поколінь [49].

Документи, створені державними підприємствами, установами і організаціями, належать до державної частини Національного архівного фонду і підлягають обов'язковому державному обліку незалежно від виду носія, техніки і способу закріплення інформації. Закон «Про Національний архівний фонд і архіви в Республіці Білорусь» встановлює для електронних документів постійного зберігання трирічний граничний термін зберігання у відомчих архівах, після чого вони повинні передаватися до державного архіву [3].

Критерії для визнання інформації на електронних носіях повноцінними документами в цьому Законі не застережені. Цю лакуну заповнює Закон «Про електронний документ», він надає електронним документам рівну юридичну силу з паперовими за умови наявності електронного цифрового підпису, засоби створення якого пройшли національну сертифікацію [9]. При цьому повністю відмовитися від паперового документа розробникам Закону не вдалося. Таким документом залишається картка відкритого ключа цифрового підпису, котра виконується на папері й засвідчує факт належності цифрового підпису конкретній юридичній особі.

У стандарті Республіки Білорусь СТБ 1221-2000 «Документи електронні. Правила виконання, обігу і зберігання», розробленому за участю архівістів, закладено підхід, більш м'який порівняно із Законом «Про електронний документ». Однією з найбільш важливих вимог до електронного документа є те, що його оригінальність має бути засвідчена. В той же час наявність цифрового підпису не є винятковою умовою для того, щоб документ міг бути, наприклад, прийнятим на зберігання в державний архів. Засвідчити його оригінальність можна й за допомогою оформленого певним чином паперового документа – засвідчуючого аркуша. У ньому мають вказуватися лише контрольні характеристики файла (файлів), визначені за допомогою стандартизованої процедури хеширування. Якщо такий документ і не матиме доказової сили в суді, його цінність для наступних поколінь істориків буде збережена [6; 7; 49].

У 1993 р. розпочалися роботи зі створення окремого архіву електронних документів. Через проблеми з фінансування ці роботи затяглися, і архів було введено в промислову експлуатацію лише в грудні 1999 р., а доопрацювання програмного забезпечення для його автоматизованої системи триває до нині. Проектування архіву на замовлення Державного комітету по архівах і діловодству (органу, аналогічного Генеральній дирекції державних архівів у Польщі) здійснювало науково-дослідне підприємство «Агат-Систем», котре до 1991 року займалося розробкою комп'ютерних програм для систем

протиповітряної оборони країн Варшавського договору. При створенні архіву враховувалися ідеї й міркування, котрі висловлювалися в публікаціях зарубіжних архівістів, а також у рекомендаціях Міжнародної ради архівів [49].

У ході проектних робіт стало очевидно, що для довгострокової збереженості електронних документів недостатньо тих заходів, які здійснюють у звичайних архівах. Необхідно постійно відстежувати тенденції в розвитку інформаційних технологій, періодично вирішувати проблеми, пов'язані із застаріванням форматів файлів і машинних носіїв, забезпечувати заходи по захисту інформації й встановленню її оригінальності, а також підтримувати в робочому стані автоматизовану систему архіву. Щоб виконувати всі ці функції, відповідна установа повинна мати статус не архіву, а науково-дослідного центру [49; 53].

Саме такий принцип було зрештою реалізовано. У 1998 р. було створено Білоруський науково-дослідний центр електронної документації (БілНДЦЕД), а архів електронних документів є лише одним із його структурних підрозділів (на правах відділу). Крім нього, в структурі центру існують чотири наукових відділи: комплектування; інформаційно-пошукових систем; програмного забезпечення і обчислювальної техніки; наукового використання і публікації електронних документів. Архів складається із завідуючого і шести архівістів, наукові відділи – із завідуючого і п'яти-шести наукових співробітників. Разом з адміністрацією і обслуговуючим персоналом штат центру на сьогодні складає 38 осіб [26].

Документи при передачі в архів конвертуються на носії архіву - магнітооптичні диски, на яких і буде здійснюватися їх подальше зберігання. Діюча система передбачає відокремлене зберігання самих документів (поміщених у сховище) і довідкової інформації про них, котра знаходиться в базі даних (на основі СУБД MS SQL-Server). Диск із документом, замовлений користувачем, буде вручну доставлятися із сховища (автоматизацію цієї функції на першому етапі при невеликій кількості документів, що зберігаються, визнано недоцільною). Потім він надійде на автоматизоване робоче місце

(АРМ) відтворення, де набуде читабельного вигляду. Доступ до описань документів у базі даних можливий як у локальній обчислювальній мережі архіву, так і на відстані, через Інтернет. Умови доступу користувачів до власне документів визначаються з урахуванням інтересів фондоутворювачів. БілНДЦЕД може забезпечувати доступ до інформації різними способами – шляхом надання електронних копій документів у читальному залі архіву, видачі їхніх твердих копій на паперових носіях, передачі каналами телекомунікацій і у вигляді публікацій на компакт-дисках [26; 60].

Окрім постійного зберігання електронних документів, БілНДЦЕД у змозі надавати широкий спектр додаткових інформаційних послуг, включно з тимчасовим (депозитним) зберіганням документів суспільних і комерційних організацій на договірній основі, а також конвертацією даних замовника на декотрі види носіїв (компакт-диски, магнітооптичні диски).

Наукові дослідження центру проводяться з 1998 року в двох основних напрямках. Перший – «Нормативно-методичне забезпечення збереженості електронних документів», другий – «Інформаційні технології доступу до архівних ресурсів». У рамках першого з цих напрямків у 1998 – 2000 рр. було забезпечено введення в дію державного стандарту «Документи електронні. Правила виконання, обігу і зберігання», а також підготовлено Інструкцію про періодичність створення архівних копій інформаційних ресурсів і порядок їх передачі на державне зберігання та різноманітні методичні рекомендації. Другий напрям покликаний використовувати науковий потенціал центру для потреб архівної галузі загалом. Розробляється «Концепція цифрового копіювання документів Національного архівного фонду», котра має визначити основні орієнтири при створенні цифрових копій паперових документів, які вже зберігаються в архівах. Одним із найбільш значущих наукових результатів центру є створення сайту «Архіви Білорусі», котрий регулярно поповнюється і підтримується співробітниками центру [25; 26].

Комплектування архіву електронних документів на разі здійснюється в обмежених масштабах. Усього на сьогодні прийнято на постійне зберігання 4

фонди, найближчим часом мають надійти ще 5-6. Головною причиною є невирішеність проблеми засвідчення оригінальності документів. Практичне впровадження цифрового підпису в діловодстві (і, відповідно, поява юридично повноправних електронних документів) поки стримується відсутністю сертифікованих програмних засобів. Найбільш потужні з пропонуєваних сьогодні на ринку програмних засобів у сфері управління документообігом (наприклад, Lotus Notes/Domino), дозволяють забезпечувати документ цифровим підписом. Однак засоби, які підтримують такий підпис, не є загальноновизнаним стандартом і дійсні тільки в середині системи – за їхньою допомогою не можна перевірити оригінальність документа, який надійшов іззовні. З цієї ж причини проблеми можуть виникнути при передачі електронних документів організації до державного архіву.

У даний час сертифіковані засоби цифрового підпису впроваджені тільки у сфері міжбанківських розрахунків, де функціонує повноцінна система безпаперового документообігу – автоматизована система міжбанківських розрахунків (створена на базі програмних розробок фірми IBM). Уже сьогодні вона забезпечує проходження платіжних доручень між банками в електронній формі, за підтримки цифрового підпису. Але створювані в ній документи мають термін зберігання до 5 років і не підлягають передачі до державних архівів. Для їхнього зберігання Національним банком створений Центральний архів міжбанківських розрахунків [9; 16; 43].

За відсутності в інших відомствах справжніх (у юридичному сенсі) електронних документів там є або створюються великі обсяги інформаційних ресурсів, зміст яких має бути збережений для наших нащадків: різноманітні державні кадастри, реєстри, бази даних і геоінформаційні системи. Відповідальність за ведення кожної системи покладається на певне відомство. Так, Міністерство архітектури і будівництва створює кадастр територій, Міністерство сільського господарства – лісовий кадастр, Міністерство природних ресурсів і охорони навколишнього середовища – водний кадастр, кадастр торф'яного фонду і т. ін. Інформація, яка в них міститься, не

дублюється на папері. Тому, незалежно від правових аспектів, її історична цінність – унікальна.

Правову основу для збереженості цієї інформації містить стаття 19 Закону «Про Національний архівний фонд...», в якій ідеться: «Для постійно поновлюваних інформаційних ресурсів у електронній формі (баз і банків даних), у тому числі тих, які постачаються користувачам через електронні мережі, регулярно створюються архівні копії на правах оригіналів. Періодичність створення архівних копій інформаційних ресурсів і порядок їх передачі на державне зберігання визначаються республіканським органом державного управління по архівах і діловодству» [3; 49].

На розвиток цієї тези Держкомархівом затверджено розроблену БілНДЦЕД «Примірну інструкцію про періодичність створення архівних копій інформаційних ресурсів і порядок їх передачі на державне зберігання». У ній закладено підхід, згідно з яким поняття інформаційного ресурсу і архівного документа не змішуються. Під інформаційними ресурсами розуміється будь-яка сукупність документованої інформації, яка знаходиться в активному використанні і постійно змінюється: банки даних (включно з кадастрами і реєстрами), Інтернет-публікації (інформаційні сервери і окремі Web-сайти) і т.п. якщо інформація, яка міститься в базі даних, може бути частково втрачена в процесі поновлення ресурсу, то формується пошуковий запит, який охоплює всю запитувану інформацію. Звіт, наданий базою даних з цього питання, становить собою цілісний масив інформації, котрий має відповідати критеріям архівного електронного документа (мати необхідні реквізити, контрольні характеристики або ж цифрові підписи, а також відновлюваний формат). Саме такий звіт може бути прийнято на архівне зберігання як «миттєвий зріз» інформаційного ресурсу [26].

Зараз прийом копій інформаційних ресурсів до архіву здійснюється в обмежених масштабах, з метою вироблення основних принципів програмно незалежного зберігання і візуалізації даних. Тільки після вирішення цього завдання можна перейти до їх масової передачі на архівне зберігання.

Архівна галузь Білорусі, незважаючи на порівняно невеликий досвід застосування комп'ютерних технологій, уже встигла зіткнутися з аналогічною проблемою. У середині 1992 р. у Держкомітеті по архівах і діловодству почалося заповнення бази даних жертв політичних репресій. Нині введено дані майже на 74 тис. Реабілітованих, понад третини від загальної кількості. Ці дані на разі ще доступні, хоча й програмне (операційна система DOS і СУБТ «Кліпер»), і технічне забезпечення (персональний комп'ютер із процесором IBM PC-286) морально застаріло. Важливим завданням стала конвертація бази даних у сучасний формат, що дозволить продовжити її заповнення на високопродуктивних комп'ютерах, забезпечити надійну збереженість і більш ефективний доступ до інформації. Рішення цього завдання взяв на себе БілНДЦЕД. Протягом 2001 року конвертувалася існуюча база і оптимізувалася її структура, після чого було продовжено її наповнення [49; 57].

Створений центр має стати лише однією, хоча й основною, ланкою в системі збереження історичної спадщини у формі електронних документів. Важливу роль мають відіграти також спеціалізовані архіви у відомствах, організаціях і на підприємствах. Нині процес їх створення тільки починається. "Першою ластівкою" можна вважати згаданий вище Центральний архів міжбанківських розрахунків, у якому комплекс платіжних документів зберігається в електронному вигляді. Комерційним банкам рекомендовано здійснювати зберігання електронних документів, які їм належать, одним із двох можливих способів: створювати власні відомчі архіви (за зразком Архіву міжбанківських розрахунків) або передати документи на депозитне зберігання в БілНДЦЕД. Зараз у стадії підписання знаходиться договір про депозитне зберігання з одним із комерційних банків.

Відомчі системи електронного документообігу і державна система архівного зберігання мають стати компонентами єдиної, більш загальної системи, яка охопила б увесь апарат управління. Створення і сертифікацію засобів цифрового підпису і хеширування, які відповідають національному законодавству, доцільно провести один раз, уникнувши таким чином

дублювання бюджетних витрат на паралельну розробку декількох паралельних рішень. Актуальним є створення типової системи електронного документообігу для державних установ. Автоматизовані системи, які використовуються в організаціях, мають забезпечувати високу сумісність із системами архівного зберігання. Особливо важливо, щоб архів міг забезпечити перевірку цифрового підпису, а також його відтворення у випадках, коли для довгострокового зберігання документів необхідно конвертувати їх у інший формат. На жаль, рівень усвідомлення цієї проблеми серед посадових осіб, відповідальних за прийняття рішень, поки ще далекий від бажаного.

Не менш серйозним стримуючим фактором залишається недостатнє розуміння правових і організаційних наслідків, спричинених переходом до електронного документообігу. Воно виявляється не лише серед керівників організацій, а й серед розробників програмних засобів. Для них засоби цифрового запису – це всього лише ще один модуль, котрий може бути доданий до розробленої ними системи. Між тим, наявність такого модуля (за умови його відповідності чинним нормативним актам) означає перехід системи в якісно інший стан: з цього моменту саме електронний (цифровий) документ стає оригіналом, а паперовий роздрук – усього лише його копією. Відповідно переміщується й адресація всіх вимог по захисту інформації, а також по архівному зберіганню [45; 49].

На практиці вже виникає цікава ситуація: цілком конкретне міністерство, не вважаючи себе готовим до впровадження повноцінної системи безпаперового документообігу, створює систему, в якій паралельно обертаються звичайні паперові документи (що засвідчені належним чином і мають юридичну силу) і їхні цифрові версії, які є набагато зручнішими для практичної роботи. Але при цьому фактично паперовий документ не розсилається, підвідомчі організації отримують через мережу лише цифрову копію. Іншими словами, електронний документообіг існує де-факто, але без дотримання вимог стосовно захисту інформації. Цифрова копія, на основі якої

виконавці приймають рішення і здійснюють призначені заходи, захищена від підробки тільки стандартними системними засобами.

Проте навіть впровадження цифрового підпису не знімає проблеми повністю, оскільки в системах електронного документообігу (як і в автоматизованих системах ведення електронних реєстрів і банків даних) існує ще одна слабка ланка – зберігання ключів цифрового підпису і паролів, які регулюють доступ до даних. Надійність такого зберігання в змозі забезпечити тільки висококваліфікований (і відповідно оплачуваний) спеціаліст. Між тим, у штатах органів державного управління і підвідомчих їм організаціях посада системного адміністратора (спеціаліста із захисту інформації) поки що не передбачається. Більше того, практично повністю відсутнє розуміння необхідності і значущості такої посади в нових умовах, як відсутня і програма їхньої підготовки [43].

Ще однією проблемою є закритість автоматизованої системи архіву, розробленої «Агат-Систем». Життя вимагає постійного доповнення її новими модулями, необхідності в якій на момент її введення в експлуатацію ще не було. Як приклад можна навести сертифікаційні засоби підрахунку контрольної характеристики файла і перевірки цифрового підпису, наявність яких стала необхідною після введення в дію Закону «Про електронний документ». Безсумнівно, нормативна база змінюватиметься і надалі, що потребуватиме нових доопрацювань систем. Але кожне з таких доопрацювань фактично означає створення нової версії системи, на що потрібні значні затрати. Раніше чи пізніше постане питання сумісності програмних засобів архіву з майбутніми поколіннями операційних систем [9].

На разі незрозуміло, як довго архів зможе забезпечувати відтворення документів (і підтримку їх цифрових копій) в умовах постійно мінливих технологій. На першому етапі, поки інформації накопичилось не надто багато, «перегони за прогресом» будуть продовжуватися шляхом міграції даних, тобто їхнього пристосування до вимог нових програмно-апаратних платформ. У далекій перспективі існує ризик втрати описань і пошукових характеристик,

які вносяться в інформаційно-пошукову систему, або перетворення її на архаїчний масив інформації, несумісний з більш сучасними технологіями.

Ця проблема останнім часом набуває глобального значення, і архівістам також доведеться шукати відповіді на неї. Якими будуть інформаційні технології майбутнього – передбачити складно, хоча деякі їхні риси вже сьогодні є досить чіткими. Так, можна припустити, що вони будуть повністю інтегровані в глобальну систему телекомунікацій. Виходячи з цього, можна оцінити ступінь доступності інформаційних ресурсів, які створюються сьогодні: ті з них, для яких уже зараз важко забезпечити онлайн-доступ через Інтернет, напевно, будуть важкодоступними для наших нащадків (а, можливо, і для нас самих уже за 10-15 років). З огляду на це, найбільш перспективним видається досягнення відкритості автоматизованої системи архіву на базі сучасних Інтернет-технологій. Але конкретні шляхи до цієї мети ще належить знайти.

Ця ж проблема стосується й доступності інформації, яка міститься в самих архівних документах. Поки що в світі не знайдено шляхи до повної довгострокової збереженості цифрової інформації в усьому її різноманітті, з усіма зручностями пошуку і зовнішнього подання. Але вже зараз можна гарантувати доступність для майбутніх поколінь лінійної послідовності букв і цифр, тобто неформатованих текстів, а також графіки в растрових форматах (у вигляді такої ж послідовності крапок різних кольорів). Це краще, ніж втратити все, але навіть для реалізації цієї програми-мінімум треба вживати певних заходів уже сьогодні. Очевидно, що бази даних слід зберігати не тільки в їх вихідних програмно-залежних форматах, але одночасно створювати їх архівні копії в текстовій формі. Для геоінформаційних систем варто потурбуватися про збереження в одному з поширених програмно незалежних форматів (tif, jpg) растрових картографічних прошарків, які використовуються в таких системах, а також забезпечити виведення в текстовій формі координат векторних об'єктів.

Окремою проблемою є архівування Інтернет-публікацій. Історія розвитку людської цивілізації наприкінці ХХ - на початку ХХІ століть буде очевидно

неповною без уявлення про те, яка інформація була представлена в Інтернеті, хто і як її використовував або контролював доступ до неї. Але для того, щоб інформаційні ресурси Інтернет були зафіксовані й збережені для історії, хтось має взяти на себе функції їх відбору і зберігання. На жаль, поки що неясно, хто має цим займатися. Теоретики архівної справи схильні розглядати Web-сайти не як документи, а як публікації. Чи означає це, що про збереженість електронних публікацій мають потурбуватися бібліотеки? Можливо, це виправдано стосовно статей і монографій, виставлених в Інтернет у вигляді текстових файлів. Але не тільки тексти, а сайт у цілому, включно із його зовнішнім оформленням, може бути історичною цінністю, причому не тільки інформативною, а в певному сенсі музейною. Нашим нащадкам буде, безумовно, цікаво побачити перші Web-сторінки в тому вигляді, в якому ми бачимо їх зараз на екранах комп'ютерів. Пов'язані з цим проблеми аналогічні проблемам, які виникають при довгостроковому зберіганні інших видів інформаційних ресурсів. Логічно було б і вирішувати їх в одній організації. Тому ми вважаємо зберігання архівних копій сайтів своїм перспективним завданням [49].

Окрім забезпечення збереженості документів, які початково створюються в електронному вигляді, важливим напрямком діяльності архівістів є впровадження сучасних технологій доступу до традиційних паперових документів. Мова йде про створення електронних факсимільних копій тих документів, які потім можуть публікуватися в мережі Інтернет або ж окремими виданнями на компакт-дисках. Передбачається, що основну роботу по створенню електронних копій візьмуть на себе архіви, в яких зберігаються оригінали документів, а БілНДЦЕД буде сприяти їм методично і візьме на себе забезпечення доступу до цих копій на основі інформаційних технологій. Очевидно, завдання конвертації архівної інформації в електронний вигляд незабаром постане і перед відомчими організаціями, які пов'язані з обробленням великих інформаційних масивів.

У епоху електронних документів, для яких можна отримати будь-яку кількість рівнозначних копій, роль архівів зазнає невідворотних змін. Виникає можливість зберігати робочі примірники документів розпорошено – там, де в них виникає потреба. Кожен користувач може за допомогою віддаленого доступу отримати власну копію, з точки зору інформаційної цінності абсолютно тотожну первинному документу. Тим не менш, забезпечення збереженості еталонів електронних документів залишиться прерогативою архівістів незалежно від того, скільки рівноцінних екземплярів буде перебувати в обігу. Більше того, централізоване архівосховище сьогодні виглядає єдиним місцем, де така збереженість може бути гарантована, бо тільки для архівістів турбота про документи, які вийшли з активного обігу, завжди була і буде найважливішим завданням.

3.3. Система віддаленого доступу до документів НАФ Білорусі

На сучасному етапі інформатизація архівів повинна сприяти розширенню доступу (в тому числі віддаленого, тобто через глобальні комп'ютерні мережі) до документної інформації, появи додаткових можливостей наукового аналізу інформаційних багатств архівів, створення нового інструментарію архівної евристики, нових форм видання документів і довідників на нетрадиційних носіях, інтеграції інформаційних ресурсів архівів в світові глобальні мережі.

Застосування сучасних засобів комунікації спільно з автоматизацією процесів пошуку архівної інформації дозволить в значній мірі зміцнити міжгалузеві і міжнародні зв'язки. У зв'язку з цим систему науково-довідкового апарату (СНДА) не можна розглядати поза всебічної і глибокої зв'язку з питаннями використання архівних документів, тому що найважливішими завданнями науково-довідкового апарату (НДА) є розширення доступу до архівних документів, задоволення сучасних потреб суспільства і громадян в ретроспективної інформації.

Традиційно система НДА архіву визначається як комплекс взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих архівних довідників, баз даних (БД)

про склад і зміст документів. Це конструкція, в якій інформаційна взаємодоповнюваність реалізується в фізично розділених довідниках, що містять описи архівних документальних комплексів різних рівнів, а інформаційні взаємозв'язки мають логічний характер. В електронній системі НДА ці взаємозв'язки матеріалізуються в конкретних внутрішніх зв'язках між різними рівнями та елементами системи, які складають єдиний інформаційний організм.

У 2012 р в рамках державної програми «Архіви Білорусі» почалася реалізація проекту зі створення Системи відкритого доступу до документів Національного архівного фонду Республіки Білорусь (СВДД НАФ). Метою проекту було створення інтернет-порталу, на якому була б представлена багаторівнева система опису архівних об'єктів (фондів, описів, справ, документів) відповідно до стандарту ISAD (G). Інформаційне наповнення СВДД НАФ здійснювалося за допомогою експорту інформації з «Автоматизованої інформаційної системи державного архіву» (АІС архіву) [42].

Національний архів Республіки Білорусь (НАРБ) взяв участь у дослідній експлуатації програмних засобів СВДД НАФ. В рамках даної роботи були завантажені 31 фонд, 134 опису, 116 046 справ, 4 350 документів. Крім того, до архівної інформації були приєднані цифрові об'єкти: описи №№ 1-3 фонду № 7 в форматі .pdf і цифрові копії документів справи № 1990, опису № 3, фонду №7.

У 6 фондах 1 категорії (фонди № 6 «ЦВК УРСР», № 7 «Рада Міністрів Республіки Білорусь», № 42 «Міністерство освіти БССР», № 101 «НК РСІ БССР», № 265 «Рада федерації профспілок Білорусі» і № 974 «Міністерство культури Республіки Білорусь») відредаговані електронні картки та листи фондів, введено 6 245 заголовків справ. Перевірено наявність доступу до всіх фондів, збереженим у СВДД НАФ. В ході роботи було виявлено, що опис від рівня фонду до рівня документа представлено в повному обсязі і відповідає відомостям, збереженим в АІС архіву. Разом з тим в Департамент з архівів та діловодства Міністерства юстиції Республіки Білорусь (Департамент) були

спрямовані зауваження і пропозиції щодо необхідності доопрацювання СОДД НАФ [42; 48].

Відповідно до наказу Директора Департаменту «Про початок експлуатації СВДД НАФ» від 01.08.2016 № 34 державні архіви Республіки Білорусь приступили до роботи по її наповненню. Виходячи з отриманого досвіду на сьогоднішній день, можна визначити основні риси, що складається СВДД НАФ та НДА державного архіву.

Ядром і найбільш повною реалізацією всіх інформаційних ресурсів і функцій системи НСА архіву є електронна система, що містить ієрархічно організовані дані на п'яти рівнях – фонд, опис в цілому (як комплекс одиниць зберігання), одиниця зберігання (одиниця обліку), документ, текст (зображення) документа. Останній рівень включений в систему НДА тому, що його об'єкти можуть бути використані не тільки як кінцева мета пошуку, але і як засіб пошуку, як правило, контекстного, а при XML-розмітки – і параметричного [25].

Перший рівень – рівень фонду, може бути представлений держархівом в повному обсязі. Це пов'язано з тим, що в даний час найбільшим за обсягом, універсальності і поширеності довідковим архівних електронним ресурсом є БД «Державний фондний каталог» (ДФК) Департаменту. Ця БД розглядається як елемент системи автоматизованого централізованого державного обліку, разом з тим ряд облікових документів виконують, в тому числі, і функції НДА.

Система централізованого автоматизованого державного обліку має трирівневу структуру. Вона представлена ПМ «Фондовий каталог» і «Облік». Перший рівень системи – автоматизований ДФК, другий – обласні фондні каталоги і третій – облікові бази даних всіх держархівів, які наповнюються за допомогою ПМ «Облік». У 2012 р автоматизація БД «ДФК» була завершена в повному обсязі.

У НАРБ станом на 01.01.2017 враховано і описано 1 244 фонду, 3 434 опису (тобто 100% від загального обсягу фондів, що зберігаються в архіві). Разом з тим, з 2012 р в архіві ведеться робота по уточненню відомостей з історії

установ-фондообразователей і пересоставлення анотацій на документи фондів. Проведення даної роботи було викликано необхідністю підвищити якість анотацій в електронних картках і листах фондів, складених в 2004 – 2012 рр. В результаті на сьогоднішній день в НАРБ пересоставлено і змінено 830 ЕКФ (25-30% з них представлені в ДФК Департаменту повторно) [25].

Другий рівень – рівень опису в цілому (як комплексу одиниць зберігання). Даний рівень містить відомості про крайні дати і складі документів опису. У СВДД НАФ інформаційне наповнення даного рівня здійснюється за допомогою електронних листів фондів ПМ «Облік». Робота по підвищенню їх інформаційного рівня здійснюється одночасно з уточненням відомостей з історії установ-фондообразователей і пересоставлення анотацій на документи фондів.

На сьогоднішній день в НАРБ активно ведеться робота з інформаційного наповнення СВДД НАФ не тільки на рівні архівного опису фондів і описів, а й на рівні опису справ і документів, які формуються за допомогою ПМ «НДА».

Рівень одиниці зберігання (справи) містить інформацію про склад документів у справі і являє собою сукупність заголовків справ в описі.

У 2015 р архів приступив до створення описів в електронному вигляді не тільки до своїх достатків набору в текстовому редакторі Microsoft Word, але і за допомогою сервісної функції «Фонди, опису, справи, документи» (ФОСД) ПМ «НДА». За період 2013 – 2016 рр. було введено 34 184 заголовків справ (17 описів в повному обсязі) і 4011 заголовків справ для новостворених електронних карток систематичного і іменного каталогів. В результаті за станом на 01.01.2017 в ПМ «НДА» внесено 38 195 записів, що становить лише 4% від загального обсягу. Заголовки справ, що вводяться за допомогою ПМ «НДА», відображаються не тільки в СВДД НАФ (анотація на рівні документа), а й в програмних модулях «Забезпечення збереження» і «Особисті фонди» при створенні електронної картки справи [39; 42].

Цілеспрямоване і планове створення бази даних електронних описів в архіві ведеться з 2006 р До цього моменту набір описів в текстовому редакторі

Microsoft Word у відділі ППС здійснювався при проведенні удосконалення та переробки описів фондів і в міру виникнення необхідності в поліпшенні їх фізичного стану. Планомірно до створення описів в електронному вигляді архів приступив тільки в 2012 р В результаті станом на 01.01.2017 в НАРБ налічується 1 247 описів в електронному вигляді в кількості 370 030 заголовків справ (34%). Витрати часу на сканування описів істотно менше, ніж на введення їх в текстовій формі. Разом з тим, переклад описів на паперовому носії в електронний вигляд має стратегічною метою формування повномасштабної СВДД НАФ, що передбачає, в тому числі, і опис складу документів на рівні справи [25; 42].

ПМ «НДА» надає можливість введення заголовків справ і їх конвертацію в текстовий формат, проте отриманий масив записів описом не є, так як в ньому відсутні такі обов'язкові складові, як титульний лист, зміст, історико-архівна довідка, підсумковий запис, покажчики, перекладні таблиці. У зв'язку з цим, вважаємо, що відсутні елементи опису (титульний лист, передмова, історико-архівна довідка, підсумковий запис, перекладні таблиці) доцільно переводити в електронний вигляд оцифровування або комп'ютерним набором, які будуть інтегровані до відповідної опису в СВДД НАФ окремими файлами.

Таким чином, перші три рівня містять вичерпні переліки відповідних об'єктів опису, наявних в архіві. Рівні ж документа і його тексту можуть заповнюватися в міру створення електронного контенту в ході проведення тематичної розробки, підготовки тематичних переліків, документальних публікацій і т.д.

На 01.01.2017 у НАРБ числиться 1 106 982 справи. Наповнення рівня документа є найбільш трудомістким процесом, тому що повністю залежить від стану і ведення електронних каталогів, що створюються за допомогою ПМ «НДА». На відміну від ПМ «Облік» апробація даного програмного модуля почалася тільки в кінці 2010 року, коли архів приступив до наповнення однієї з його функцій – «Іменний каталог» шляхом введення вже наявних каталожних карток. В ході роботи з'ясувалося, що значна їх кількість не відповідало

сучасним вимогам. Більшою мірою це стосується до каталожними картками, складеним в ранній період працівниками з різним рівнем підготовки та досвідом роботи, коли на тематичний облік бралися документи без дотримання вимог до їх відбору та опису (не завжди заповнювалися графи «місце події», «дата події», «справжність або копійність документа»). У каталозі також були картки зі старими шифрами (складені до проведення переробки описів фондів), частина карток вимагала поліпшення фізичного стану. В результаті було визнано за необхідне одночасно зі створенням електронного іменного каталогу провести удосконалення традиційного каталогу і раніше введених електронних карток [22; 23; 42].

У 2012 р НАРБ приступив до організації роботи по застосуванню Єдиного класифікатора документної інформації Національного архівного фонду Республіки Білорусь (ЄКДІ НАФ) в систематичних каталогах, що створюються за допомогою програмного модуля (ПМ) «НДА» в режимі дослідної експлуатації. В результаті об'єктами індексування стали каталожні картки з інформацією по темам «Культурно-освітня робота» і «Народна освіта».

Планове впровадження ЄКДІ НАФ в практику роботи архіву ведеться з 2013 р шляхом переіндексації вже наявних тематичних карток. Разом з тим, з 2015 р створення електронного систематичного каталогу носить змішаний характер, оскільки одночасно з введенням інформації з каталожних карток, створених до введення в експлуатацію ПМ «НДА», проводиться тематична розробка фонду № 7 «Рада Міністрів Республіки Білорусь». В результаті в НАРБ впроваджені і використовуються два види електронних каталогів – систематичний та іменний. Ступінь їх наповнення на 01.01.2017 складає: систематичний – 17 228 карток; іменний – 9 1931 [36; 42].

Таким чином, на сьогоднішній день СВДД НАФ є високоефективної інформаційної системою пошуку вторинної документної інформації в державних архівах. Ця система містить ієрархічно організовані дані на чотирьох рівнях – фонд, опис в цілому (як комплекс одиниць зберігання),

одиниця зберігання (справа) і документ. Кожен з цих рівнів містять вичерпні переліки відповідних об'єктів опису, наявних в архіві.

Разом з тим, СВДД НАФ включає в себе тільки основні елементи СНДА – описи, каталоги, путівники, в той час як науково-довідковий апарат до документів державних архівів значно ширше і може бути представлений допоміжними довідковими картотеками та автоматизованими базами даних. Так, в НАРБ є 15 довідкових картотек, які налічують понад 1 мільйон карток, і 9 автоматизованих баз даних. Як правило, це нескладні за структурою локальні бази даних, що містять корисний інформаційний ресурс. Тому на сьогоднішній день вважаємо більш доцільним одночасно забезпечувати роботу з інформаційного наповнення СВДД НАФ та створення, і ведення локальних БД [42].

На сучасному етапі основним завданням державних архівів повинна стати перебудова роботи зі створення описів в електронному вигляді на користь наповнення бази даних АІС архіву заголовками справ, документів, які будуть конвертовані в базу даних СВДД НАФ та в майбутньому складуть значимий інформаційний масив для операцій пошуку. Інші способи перекладу описів в електронний вигляд (оцифрування, набір в текстових редакторах і ін.) Слід розглядати як допоміжні або тимчасові заходи, припускаючи в перспективі введення всіх заголовків в базу даних АІС архіву.

Надання багатокористувацького доступу до ретроспективної інформації значно підвищує вимоги до якості інформації, що виставляється в глобальній мережі Інтернет. Тому обов'язковим видом роботи має стати не тільки введення, а й подальша перевірка введеної інформації. Найбільш дієвим методом виявлення і виправлення помилок є вчитка тексту. Дана процедура трудомістка і вимагає залучення відповідальних працівників. Тому перевірка інформації, введеної в базу даних АІС архіву, повинна стати окремим, постійно здійснюються заходом, запланованим як самостійний вид роботи.

Для підтримки СВДД НАФ в актуальному стані, Держархіву необхідно вжити ряд організаційних заходів, що забезпечують взаємодію структурних підрозділів усередині архіву і визначають відповідальних осіб.

Очевидним є і шлях подальшого розвитку системи НДА НАФ Республіки Білорусь. Немає ніяких технічних або технологічних перешкод до об'єднання електронних систем різних архівів в єдину систему. Необхідно, звичайно, при цьому дотримання єдиної методики побудови та заповнення систем що об'єднуються, єдиних електронних форматів описів архівних документів і використання єдиних або сумісних класифікаційних схем (для каталогів, підготовки міжархівних довідників і т.д.).

ВИСНОВКИ

Підбиваючи підсумки комплексного вивчення проблематики розвитку архівної справи в Білорусі варто відзначити, що дана тематика знайшла своє відображення в наукових пошуках як суто історичного, так й практико-архівознавчих дослідженнях.

Зміни системи нормативно-правового регулювання архівної справи в Республіці Білорусь стали предметом наукового дослідження починаючи з другої половини 90-х рр. ХХ ст. Автори звертаються до теоретичних і практичних проблем розробки білоруського законодавства про Національний архівний фонд і архівні установи, аналізу його основних положень, торкаються питань реформування на його основі архівної галузі, подальшого вдосконалення нормативно-правової бази діяльності архівних установ, правового регулювання відповідальності за порушення архівного законодавства та питань архівної реституції, зокрема. Однак, разом з тим, залишаються лакуни у комплексному аналізі законодавчої бази архівної галузі Білорусі, зокрема, в царині адаптації її до загально світових тенденцій та визначення перспектив розгортання електронних архівів та їх форм реалізації.

Проведене, крізь призму компаративного аналізу, порівняння архівної законодавчої бази Білорусі та України, дало змогу стверджувати, що в першій половині 1990-х рр. обидві країни, незалежно одна від одної, визначили для себе практично ідентичні (при наявності незначних відмінностей) сфери дії національного архівного законодавства. Закріплення на вищому законодавчому рівні правових принципів і організаційної системи архівної справи засвідчило визнання важливого суспільного значення архівів і архівної справи та заклало підвалини для її подальшого реформування. Галузеві закони стали правовою основою для реалізації державної політики в архівній справі Білорусі і України. Концептуальні засади, закладені в архівні закони Білорусі в першій половині 1990-х рр., у нових редакціях документів залишилися незмінними. Разом з тим вони зазнали необхідних змін, як у структурі так і в змісті положень. Істотно

збагатилася архівна термінологія законів, уточнення зазнали вживані раніше поняття. Попри наявність спільних для двох законів категорій (архівний документ, архівна справа, таємний архів та ін.) у білоруському законі до ключових було віднесено також терміни «технотронний документ», «документальна пам'ятка», «інформаційний ресурс», «власник архівних документів», «особа, яка володіє» і «особа, яка користується архівними документами».

Внесені в архівні закони Білорусі зміни і доповнення значно розширили сферу їх застосування, створили умови для більш повної реалізації. Цьому сприяло й вироблення та прийняття низки підзаконних та інших відомчих актів, які регулюють різні сторони організації архівної справи і свідчать про серйозні кроки органів управління архівною справою вказаних держав ввести функціонування архівної справи в чіткі юридичні рамки, окреслити відповідним чином межі своєї компетенції.

Окремим аспектом розвитку архівної нормативної бази Білорусі є проблематика архівної реституції. Реалізувавши попередній огляд законодавчих ініціатив в даному напрямку, можна визначити загальні тенденції у вирішенні проблеми архівної реституції в Білорусі. По-перше, визнається значення та необхідність повернення архівів, які належать території їхнього створення. По-друге, національні законодавчі норми базуються на принципах, зафіксованих у міжнародних конвенціях, які стосуються проблеми повернення. По-третє, у національному законодавстві Білорусі норми з питання архівної реституції містяться в законах про архіви та охорону культурних цінностей. Для Білорусі архівне законодавство є ще доволі новою галуззю, що розвивається, порівняно з її сусідами, не так активно. На нашу думку, це пояснюється насамперед відсутністю окремої державної структури, яка займалася б питаннями повернення білоруських архівів.

Організація доступу до ретроспективної інформації, що забезпечують архіви є вкрай важливим показником громадянського суспільства. Із проголошенням незалежності в Білорусі були започатковані процеси

демократизації доступу до архівних документів. Основу національних архівних законів склали фундаментальні принципи загальнодоступності, публічності й безоплатності в сфері доступу до ретроспективної інформації при збереженні обґрунтованих обмежень щодо державної таємниці, конфіденційних даних тощо. Найважливішим практичним заходом на шляху демократизації доступу до архівних матеріалів стала робота з розсекречення цілих комплексів документів, яка, однак, потребує подальшої активізації.

Співпраця державних архівних служб із установами та організаціями всіх форм власності є як показником, так й фактором розвитку архівної галузі. Державні архіви Республіки Білорусь, розробляючи законодавчі норми і використовуючи контрольні функції, впливають на якісний склад документів, що відбираються на державне зберігання, а також процеси управління документацією в організаціях різних форм власності. Це дозволяє забезпечити установам державної архівної служби активну участь в системі суспільних відносин.

Однією з найактивніших тенденцій архівної галузі Білорусі є розвиток інформатизацій, зокрема, в питаннях побутування електронних документів та організації їх архівного зберігання та удоступнення в подальшому для користувачів. На відміну від України, де було створено Центральний державний електронний архів України, в Білорусі пішли шляхом організації установи, яка займається науково-дослідними питаннями поряд із організацією зберігання. У 1998 р. було створено Білоруський науково-дослідний центр електронної документації (БілНДЦЕД), а архів електронних документів є лише одним із його структурних підрозділів (на правах відділу). Окрім забезпечення збереженості документів, які початково створюються в електронному вигляді, важливим напрямком діяльності архівістів є впровадження сучасних технологій доступу до традиційних паперових документів. Мова йде про створення електронних факсимільних копій тих документів, які потім можуть публікуватися в мережі Інтернет або ж окремими виданнями на компакт-дисках. Передбачається, що основну роботу по створенню електронних копій

візьмуть на себе архіви, в яких зберігаються оригінали документів, а БілНДЦЕД буде сприяти їм методично і візьме на себе забезпечення доступу до цих копій на основі інформаційних технологій. Очевидно, завдання конвертації архівної інформації в електронний вигляд незабаром постане і перед відомчими організаціями, які пов'язані з обробленням великих інформаційних масивів.

Удоступнення для користувачів архівних документів НАФ є проблемою, яку намагаються вирішити в Білорусі через віддалений доступ (мережа Інтернет). У 2012 р в рамках державної програми «Архіви Білорусі» почалася реалізація проекту зі створення Системи відкритого доступу до документів Національного архівного фонду Республіки Білорусь (СВДД НАФ). Надання багатокористувацького доступу до ретроспективної інформації значно підвищує вимоги до якості інформації, що виставляється в глобальній мережі Інтернет. У зв'язку з цим, передбачається, що перевірка інформації, введеної в базу даних архіву, стане окремим, постійно здійснюються заходом, запланованим як самостійний вид роботи.

Підбиваючи підсумки, можна говорити, що розвиток архівної справи в Білорусі відзначається з одного боку, загальними тенденціями, характерними для всіх пострадянських країн, однак, має власні специфічні риси, особливо в реалізації практичних проектів щодо архівної реституції та удоступнення ретроспективної інформації для користувачів, що носить певний відтінок додаткового контролю за архівними документами з боку державних органів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

1. О Национальном архивном фонде и архивах в Республике Беларусь: Закон Республики Беларусь от 06.10.1994 № 3277-ХІІ. URL : http://base2.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=1956. (дата звернення: 20.10.2019).
2. Про Національний архівний фонд і архівні установи : Закон України від 24 груд. 1993 р. № 3814-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 15. С. 86.
3. О внесении изменений и дополнений в Закон «О Национальном архивном фонде и архивах в Республике Беларусь»: Закон Республики Беларусь, 6 января 1999 г., № 236-3. *Белорусский правовой портал*. URL : <http://arc.pravoby.info/documentd/part8/aktd8238.htm>. (дата звернення: 14.10.2019).
4. Про Національний архівний фонд та архівні установи: Закон України в новій редакції, 13.12.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3814-12>
5. Об архивном деле в Российской Федерации: Федеральный закон (ФЗ - 125), 22 октяб. 2004 г. *Собрание законодательства Российской Федерации* 25.10.2004. № 43. С. 4169. URL: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102089077>. (дата звернення: 20.10.2019).
6. Об информатизации: Закон Республики Беларусь от 06.09.1995 № 3850-ХІІ (по состоянию на 01.11.2007 г.). URL : <http://pravo.levonevsky.org/bazaby/zakon/zakb1127.htm>. (дата звернення: 14.11.2019).
7. Об информации, информатизации и защите информации: Закон Республики Беларусь от 10.11.2008 № 455-3. URL : <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=3871&p0=h10800455&p2={NRPA}>. (дата звернення: 23.10.2019).

8. Об архивном деле и делопроизводстве в Республике Беларусь: Закон Республики Беларусь от 25.11.2011 № 323-З. URL : http://base2.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=48277. (дата звернення: 12.10.2019).
9. Об электронном документе и электронной цифровой подписи: Закон Республики Беларусь от 28 декабря 2009 г. № 113-З. URL : [http://www.zakon.by/pdf/2010-15/2010-15\(087-101\).pdf](http://www.zakon.by/pdf/2010-15/2010-15(087-101).pdf). (дата звернення: 20.10.2019).
10. О временном порядке доступа к архивным документам и их использования : Постановление Совета Министров Республики Беларусь от 28 мая 1993 г. № 351. URL: <http://systema-by.com/docs/bitgg/dk-yv5mwd.html>. (дата звернення: 20.10.2019)
11. Про розсекречення, оприлюднення та вивчення архівних документів, пов'язаних з українським визвольним рухом, політичними репресіями та голодоморами в Україні: Указ Президента України від 23 січня 2009 р., № 37/2009. *Вісник Державного комітету архівів України*. 2009. № 1 (34). С. 45-46.
12. Про розсекречення документів колишніх архівів Компартії України : наказ Головархіву при Кабінеті Міністрів України від 2 квітня 1992 р., № 14. *Офіційний веб-портал Державної архівної служби України*. URL: http://www.archives.gov.ua/Rozsekr_mat/index.php. (дата звернення: 13.10.2019)
13. Перечень типовых документов Национального архивного фонда Республики Беларусь, образующихся в процессе деятельности государственных органов, иных организаций и индивидуальных предпринимателей, с указанием сроков хранения: Утвержден постановлением Министерства юстиции Республики Беларусь от 24.05.2012 № 140. 162 с. URL: <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=3871&p0=W21226212&p1=1>. (дата звернення: 23.10.2019)

14. Правила работы пользователей в читальных залах государственных архивов Российской Федерации : утверждены приказом Федеральной архивной службы России от 6 июля 1998 г., № 51. *Архивы России. Архивное законодательство*. URL: http://www.rusarchives.ru/_lows/pravila.shtml. (дата звернення: 17.10.2019)
15. Правила работы пользователей в читальных залах государственных архивов Республики Беларусь: утверждены приказом Государственного комитета по архивам и делопроизводству Республики Беларусь от 25 ноября 1999 г., № 52. *Архивы Беларуси. Организация деятельности архива и работа с архивными документами*. URL : <http://archives.gov.by/index.php?id=990278>. (дата звернення: 12.10.2019)
16. Правила работы с документами в электронном виде в архивах государственных органов, иных организаций (утверждены постановлением Министерства юстиции Республики Беларусь от 6 февраля 2019г. № 20) URL: <https://archives.gov.by/download/normdok/postan20.pdf>. (дата звернення: 14.10.2019).
17. Порядок користування документами Національного архівного фонду України, що належать державі, територіальним громадам: затверджено наказом Державного комітету архівів України від 24 листопада 2005 р, № 139. *Офіційний веб-портал Державної архівної служби України*. URL: <http://www.archives.gov.ua/Law-base/Regulations/index.php?order-2005-139> 2. (дата звернення: 13.11.2019).
18. Про стан та перспективи розсекречування документів у державних архівах: Рішення колегії Державного комітету архівів України від 25 січня 2005 р. *Офіційний веб-портал Державної архівної служби України*. URL : http://www.archives.gov.ua/_10_2005.pdf. (дата звернення: 26.10.2019).
19. Методические рекомендации по применению нормативно-правовых актов в целях обеспечения сохранности электронных документов: Утверждены Председателем Госкомархива от 27.12.2000 / Государственный комитет по

архивам и делопроизводству Республики Беларусь. Беларусский научно-исследовательский центр электронной документации. Минск, 2000. 13 с. URL:

<https://archives.gov.by/index.php?id=406683>. (дата звернення: 22.10.2019).

20. Методические указания о порядке работы государственных архивных учреждений Республики Беларусь в условиях чрезвычайных ситуаций (утверждены приказом Председателя Комитета по архивам и делопроизводству при Совете Министров Республики Беларусь от 17 марта 2006 г. № 17). URL: <https://archives.gov.by/download/normdok/postan20.pdf>. (дата звернення: 10.11.2019).
21. Методические рекомендации по переходу на электронный документооборот в государственном управлении Республики Беларусь (утверждены приказом директора Департамента по архивам и делопроизводству Министерства юстиции Республики Беларусь от 30.06.2014 № 33). URL: <https://archives.gov.by/download/normdok/postan20.pdf>. (дата звернення: 03.11.2019).
22. Методические рекомендации по включению документов в электронном виде, электронных документов и информационных ресурсов в номенклатуры дел государственных органов и иных организаций (утверждены приказом директора Департамента от 29.12.2017 № 56) URL: <https://archives.gov.by/index.php?id=133837#mr>. (дата звернення: 03.11.2019).
23. Методические рекомендации по исполнению государственными архивными учреждениями Республики Беларусь запросов социально-правового характера, относящихся к законодательству об административных процедурах (утверждены приказом директора Департамента от 29.12.2017 № 56). URL: <https://archives.gov.by/download/normdok/postan20.pdf>. (дата звернення: 03.11.2019).

24. Инструкция о порядке работы с электронными документами в государственных органах, иных организациях (утверждена постановлением Министерства юстиции Республики Беларусь от 6 февраля 2019г. № 19) URL: <https://archives.gov.by/download/normdok/postan19.pdf>. (дата звернения: 05.11.2019).
25. Архивы Белоруси. *Официальный веб-портал государственных архивных учреждений Республики Беларусь*. URL: <http://archives.gov.by/> (дата звернения: 20.10.2019).
26. Государственное учреждение «Белорусский научно-исследовательский центр электронной документации» (БелНИЦЭД). *Официальный веб-портал государственных архивных учреждений Республики Беларусь*. URL: <https://archives.gov.by/index.php?id=311349> (дата звернения: 23.10.2019).
27. Государственная программа информатизации Республики Беларусь на 2003-2005 годы и на перспективу до 2010 года «Электронная Беларусь» Утверждена Постановлением Совета Республики Беларусь 27 декабря 2002 г. № 1819. URL: http://pravo.by/webnpa/text.asp?RN=C20201819__ (дата звернения: 28.10.2019).
28. Основы законодательства Российской Федерации об Архивном фонде Российской Федерации и архивах (утверждено Указом Президента Российской Федерации № 5341-1 от 07 июля 1993 г.). *Архивы России. Архивное законодательство*. URL: <http://www.rusarchives.ru/lows/archfond.shtml>. (дата звернения: 28.10.2019).
29. Бюллетени рассекреченных документов федеральных государственных архивов (1998–2010 гг.) *Архивы России. Рассекречивание*. URL: http://www.rusarchives.ru/_secret/index.shtml. (дата звернения: 20.10.2019).
30. Состояние и развитие архивного дела в странах СНГ в 1999 – 2010 гг. Аналитический обзор. Росархив. ВНИИдАд. М. : Научная книга, 2002. 503 с. URL: https://www.archives.gov.ua/International/SND_1999_2010.pdf.

(дата звернення: 13.10.2019).

Монографії та наукові статті

31. Адамушко В. И. Организация использования документов в государственных архивах Республики Беларусь: нормативное правовое регулирование. Доклад на трехсторонней встрече руководителей архивных служб и архивных учреждений России, Беларуси и Украины (г. Великий Новгород, 4-5 октября 2011 г.). *Архивы России. Федеральное архивное агентство*. URL : <http://archives.ru/international/doclad-adamushko-041011.shtml>. (дата звернення: 15.10.2019).
32. Боряк Г. Новохатський К. Модерне архівне законодавство України: від тоталітарної спадщини до демократичних стандартів. *Архіви України*. 2003. Вип. 4-6 (252). С. 5-10.
33. Воробйова Е. В. Первуй закон Республики Беларусь по архівному делу. *Белорусский археографический ежегодник*. 2002. Вып. 3. С. 69-74. URL: <https://archives.gov.by/index.php?id=151690>. (дата звернення: 24.10.2019).
34. Гернович Т. Проблема архівної реституції в сучасному національному законодавстві (Порівняльний аналіз національних традицій Білорусі, Росії, України та Польщі). *Архіви України*. 2006. № 1-6(259). С. 86-93. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ay_2006_1-6%28259%29__6. (дата звернення: 10.10.2019).
35. Давыдова Э. Н. Основные вопросы взаимоотношений государственных архивных учреждений Республики Беларусь с негосударственными структурами. *Архивы и общество сегодня: Материалы Международной науч.-практ. конф. (Минск, 11—12 ноября 2003 г.) / Сост. В. В. Федосов, П. П. Журкевич. — Мн.: БелНИИДАД, 2004. С. 123–129. URL: belniidad.by/sites/default/files/EURASICA-2003.doc. (дата звернення: 17.10.2019)*
36. Карев Д. В. Архивное законодательство Беларуси в XX веке (1991–2001). *Архівознавство. Археографія. Джерелознавство: міжвідомчий науковий*

- збірник. Архіви - складова інформаційних ресурсів суспільства / Ред. кол.: Г. В. Боряк (голова), В. М. Волковинський, М. Ф. Дмитрієнко та ін. Вип. 4 URL: http://www.archives.gov.ua/Publicat/Researches/MaterialyConfer_12.php#Artizov. (дата звернення: 28.10.2019).
37. Кладухин Ю. А. Некоторые вопросы исполнения законодательства Республики Беларусь об архивах. *Архіви Беларусі на рубяжы ХХ–ХХІ стст.*: гісторыя, стан, перспектывы развіцця: міжнар. наук.-практ. канф. Мінськ, 8-9 лют. 200 г. / Склад.: У. І. Адамушка і інш. - мн. : БелНдІдАС, 2001. С.130-133. URL : http://www.narb.by/by/articles/publicat_more/ (дата звернення: 20.10.2019).
38. Концепція функціонування Центрального державного електронного архіву України. URL : <http://tsdea.archives.gov.ua/base/nmdoc/ac-serdoc/konception.php> (дата звернення: 04.11.2019).
39. Крук У. П. Беларускае заканадаўства і практика архіўных устаноў у галіне доступу і выкарыстання архіўнай інфармацыі. *Архівы Беларусі на рубяжы ХХ–ХХІ ст.*: гісторыя, стан, перспектывы развіцця: міжнар. наук.-практ. канф. Мінськ, 8-9 лют. 2001г. / Склад.: У. І. Адамушка і інш. Мн. : БелНдІдАС, 2001. С. 59-63. URL : http://www.narb.by/rus/articles/publicat_more/. (дата звернення: 21.10.2019).
40. Лавренюк А. Г., Жук Л. В. Архівне зберігання електронних документів та інформаційних ресурсів в Республіці Білорусь. *Архіви України*. 2010. № 1. С. 162–169.
41. Ляхоцький В. П. до питання про прийняття Закону України «Про Національний архівний фонд і архівні установи». *Архіви - складова інформаційних ресурсів суспільства* /Ред. кол.: Г. В. Боряк (голова), В. М. Волковинський, М. Ф. Дмитрієнко та ін. Вип. 4 URL : http://www.archives.gov.ua/Publicat/Researches/MaterialyConfer_12.php#Artizov. (дата звернення: 25.10.2019).
42. Макаренко Е. Система открытого доступа к документной информации Национального архивного фонда Республики Беларусь и возможности ее

- применения в практике работы НАРБ. *Студії з архівної справи та документознавства* / Держ. архів. служба України, УНДІАСД ; [редкол.: С. Г. Кулешов (голов. ред.) та ін.]. Київ, 2017. Т. 24/25. С. 65-69. URL: <https://undiasd.archives.gov.ua/studii/index.htm> (дата звернення: 28.10.2019).
43. Микулич Н. Д. Применение ЭЦП в Беларуси / URL : http://www.itsec.ru/articles2/vestnikSNG/primenenen_ECP_Belarus. (дата звернення: 21.10.2019).
44. Надольська В.В. Архівне законодавство Білорусі та України: порівняльний аналіз. *Архіви України*. 2010. № 3-4. С. 215-223.
45. Новохатський К. Е. Національні архівні фонди в пострадянських державах: порівняльний аналіз архівних законів. *Архіви України*. 2001. № 1. С. 3-10.
46. Новохатський К. Є. Проект нової редакції архівного закону. *Архіви України*.. 2001. Вип. 3. С. 15-25 ;
47. Новохатський К. Є. Шляхи вдосконалення нормативно-правової бази діяльності архівних установ. *Архіви України*. 2000. Вип. 1-3. С. 3-8.
48. Носевич В. Архив электронных документов: белорусский опыт. URL : <http://vn.belinter.net/digit/9.html> (дата звернення: 27.10.2019).
49. Носевич В. Архивы в эпоху электронных документов. URL : <http://vn.belinter.net/digit/2.html> (дата звернення: 27.10.2019).
50. Павлова Т. В. Пользователи в читальных залах федеральных архивов: проблемы доступа и обеспечения информационных потребностей. *Вестник архивиста*. 2007. № 1. С. 5-24. URL : <http://portal.rusarchives.ru/publication/vestnik/author.shtml> (дата звернення: 05.11.2019).
51. Петров Н. Десятилетие архивных реформ в России. *Индекс/Досье на цензуру*. 2001. №14. URL : <http://index.org.ru/journal/cont14.html>. (дата звернення: 15.10.2019).
52. Селіверстова К організація архівної справи в Україні: тенденції, шляхимодернізації. *Студії з архівної справи та документознавства*. Держкомархів України. УНДІАСД. К.,1999. Т. 4. С. 33-54.

53. Силков С. В. Нормативное правовое и методическое регулирование работы и обеспечения сохранности электронных документов и информационных ресурсов. URL : <http://www.nestor.minsk.by/sr/2008/05/sr80501.html>_. (дата звернення: 24.10.2019).
54. Сорока Ю. Правові засади реформування архівної справи в Україні. *Міністерство юстиції України*. URL : <http://www.minjust.gov.ua/0/7745>.
55. Удод А. Архивы Украины в период демократических преобразований: достижения и проблемы URL : <http://www.archives.gov.ua/Problems/U-24.07.08.pdf>. (дата звернення: 11.11.2019).
56. Украина лидирует по масштабу рассекречивания своих архивов. *Зеркало недели*. 2011. 3 марта.
57. Храмовская Н. А. Как хранить электронные документы? Советы эксперта. URL : <http://www.audit-it.ru/articles/soft/a115/125733.html>. (дата звернення: 21.10.2019).
58. Чиркова М. Ю. Доступ до архівної інформації як механізм формування суспільної свідомості. *Архіви України*. 2011. Вип. 2-3 (273). С 37-45.
59. Шумейко М. Первый юбилей архивного закона Беларуси (к 10-летию принятия Закона «О Национальном архивном фонде и архивах в Республике Беларусь»). *Студії з архівної справи та документознавства / держкомархів України*. УНДІАСд. К., 2004. Т. 13. URL : http://www.archives.gov.ua/Publicat/Studii/Studii_2004.12.php. (дата звернення: 13.10.2019).
60. Юдіна Л. Особливості правового доступу до інформаційних ресурсів НАФ, що зберігаються в архівах, музеях та бібліотеках. *Студії з архівної справи та документознавства / держкомархів України*. УНДІАСд. К., 2004. Т. 12 URL : http://www.archives.gov.ua/Publicat/Studii/Studii_2004.12.php. (дата звернення: 14.10.2019).